

Millî Mücadele’de Yunanistan’ın Son Teşebbüsü: BATI ANADOLU’DA MUHTARİYET İLÂNI

Bülent BAKAR*

ÖZET

Millî Mücadele’de Yunanistan’ın İzmir işgaliyle başlayan Batı Anadolu’da işgal sahasını genişletme süreci Sakarya savaşıyla durdurulmuş, bunun üzerine gerek İtilâf devletleri gerekse Yunanistan yeni çözüm arayışlarına girmişlerdir. 1921 yılı Sonbaharından itibaren artan diplomatik temaslar sonucunda Yunan siyasî çevrelerinde Batı Anadolu’da yeni bir devlet kurma, muhtariyet ilân etme düşüncesi ortaya çıkmıştır. Yapılan hazırlıklardan sonra İzmir’de yapılan bir törenle, 30 Temmuz 1922’de muhtariyet ilân edilmiştir. Bununla beraber Batı Anadolu’yu kapsayan muhtariyet uygulama aşamasına geçme fırsatı bulamamış, başlayan Büyük Taarruz ve Yunan ordusunun mağlubiyeti üzerine Yunanistan’ın son siyasî hamlesi başarısızlıkla neticelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, Muhtariyet, İzmir, Yunanistan, Batı Anadolu

1814’te Odesa’da kurulan Filiki Eterya Cemiyeti Yunan isyanlarının çıkmasında önemli bir rol oynamıştı. 1821’de Mora’da isyan şiddetlenmiş, 1828-29 Osmanlı-Rus savaşının ardından imzalanan Edirne Antlaşması (14 Eylül 1829) ve bir yıl sonra imzalanan Londra Protokolüyle bağımsız Yunanistan kurulmuştu.¹ Bundan sonraki yıllarda Osmanlı Devleti’nin karşılaştığı buhranlar ve kaybedilen her savaş Yunanistan tarafından fırsat olarak değerlendirildi. Balkan savaşları (1912-13) sonunda² Yunanistan,

---

* Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. bbakar@marmara.edu.tr

¹ Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara 1988, s. 8-25.

² “Yunanistan, Yunan davasının en koyu taraftarlarınca umulanı bile çok aşan toprak kazancı sağladı” (Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası [1915-1922]*, çev. Orhan Azizoğlu, İstanbul 1995, s. 18.

Güney Epir ve Selânik dâhil olmak üzere Makedonya'nın önemli bir bölümünü ve bazı Ege adalarını³ elde etti. Bu arada Yunanistan, Girit adasını da ilhak etti. Ortaya çıkan yeni harita Yunanistan topraklarının iki kat genişlediğini göstermekteydi. Birinci Dünya Savaşı başladığında Yunanistan başlangıçta tarafsız kaldı. Fakat zamanla dış politikada farklı düşünen Kral Konstantin ve Başbakan Venizelos'un siyasî mücadeleleri ön plana çıktı. Yunanistan'da siyaset, ordu ve halk "Venizeloscular" ve "Kralcılar" olarak ikiye ayrıldı.⁴ Yunanistan bir süre sonra İngiltere'nin teşvikiyle İtilâf devletleri safında savaşa katıldı.⁵

1821'de Mora'da etkisini arttıran ve adalara da sirayet eden Yunan isyanı etnik bir ayaklanma olarak değerlendirildi ve Yunan devletinin kurulması bu sürecin sonucu olarak görüldü. Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'na katılmasındaki en büyük faktör, Batı Anadolu'da yeni topraklar elde etme ihtimalinin ortaya çıkmasıydı. Bu makalede, mütareke döneminde Batı Anadolu'nun önemli bir bölümünü işgal etmiş olan Yunanistan'ın mezkûr coğrafyada muhtar bir idare kurma girişimi ele alınmıştır. Batı Anadolu'da muhtariyet yönetimi için yapılan hazırlıklar ve muhtariyet ilânı büyük ölçüde birinci elden kaynaklara dayanılarak incelenmiştir.⁶

³ Ege denizindeki mücadelede Yunanistan avantajlı durumdaydı. Yunan Deniz kuvvetleri stratejik ve taktik bakımlardan Türk deniz kuvvetlerinden üstündü. Ayrıca denizaltıları da vardı., Türk ve Yunan deniz kuvvetlerinin karşılaştırılması ve liste için bkz. *Balkan Harbi (1912-1913)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, I, 184.

⁴ M. Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 36-60.

⁵ İngiltere Dışişleri Bakanı Grey 23 Ocak 1915'te yaptığı açıklamada, Yunanistan'ın savaşa katılması halinde Batı Anadolu'da önemli toprak tavizleri alabileceğini belirtmişti (A. A. Pallis, *a.g.e.*, s. 29).

⁶ Batı Anadolu'da muhtariyet ilânıyla ilgili yapılan önemli bir çalışma Adnan Sofuoğlu'nun "Yunanlıların Batı Anadolu'ya Yerleşme Girişimleri (İlhak Çabaları) ve İyonya Devleti Macerası", *Abdülhaluk Çay Armağanı*, II, Ankara 1998 adlı makalesidir. İstifade ettiğimiz bu çalışma basılı eserlerden, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Bâbâli Evrak Odası (BEO) tasnifinden ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgesinden yararlanılarak yapılmıştır. Hazırlanan bu makalede ise BOA'daki BEO tasnifine ilâveten diğer tasnifler de kullanılmıştır. Ayrıca A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)'ndeki belgelerden yararlanılmıştır. Yine, dönemin Türkçe basını yoğun şekilde taranarak bilinmeyen veya az bilinen ayrıntılar tespit edilmiştir. Bu bakımdan konunun genişletildiği ve alana katkı sağlandığı düşünülmektedir. Konu ile ilgili bir başka makale Alptekin Müderrisoğlu, "Batı Anadolu'da Kurulan Kısa Ömürlü Bir Devlet: İonya", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IX/27, Temmuz-Kasım 1993 adlı çalışmadır. Makalede,

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'yle Osmanlı Devleti için Birinci Dünya Savaşı sona ermişti. Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilâf devletleri Anadolu'nun birçok yerini kontrol altına almıştı. Paris'te İtilâf devletlerinin konferansları devam ederken İtalya, 28 Mart 1919'da Antalya ve 26 Nisan'da da Konya'yı işgal etti. İtalya, Paris'teki görüşmelerde İzmir'le ilgili planını gerçekleştiremeyeceğini anlayınca Güneybatı Anadolu sahillerini ve Menderes vadisini işgal etmeye başladı.⁷ Bu arada Yunanistan'a İtilâf devletleri safında yer alışının ödülü olarak İzmir'e çıkma izni verildi ve İzmir, 15 Mayıs 1919'da Yunan⁸ kuvvetleri tarafından işgal edildi. İşgal öncesinde ve esnasında Rumların⁹ büyük sevinç gösterileri oldu.¹⁰ Böylece, Yunanistan'ın Küçükasya¹¹ seferi başladı. İz-

---

birinci elden kaynaklardan yararlanılmamıştır ve hazırlanan bu makalede de kullanılmış olan birkaç anı kitabına dayandığı ve genel bilgiler verdiği görülmüştür. Başlık olarak muhtariyet konusuyla ilgisi var gibi görülen bir başka araştırma Yılmaz Altuğ, "Bir Yunan Diplomatına Göre Yunanistan'ın Batı Anadolu Macerası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IX/27, Temmuz-Kasım 1993 adlı çalışmadır. Makalede işlenen hususlar Yunan işgali ve sonrasında gelişmeler olup, muhtariyet konusuna temas edilmemiştir.

⁷ Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara 1999, s. 75-119. İtalya, İtilâf devletleri içinde Anadolu'yu ilk tahliyeye başlayan ülke oldu. Antalya'yı 5 Temmuz 1921'de tahliye eden İtalya, en son Nisan 1922'de Söke ve Kuşadası'nı boşalttı. İtalya'nın çekilmesinden sonra Menderes vadisi Yunan ordusuna işgal edildi (a.g.e., s. 265-326).

⁸ M.Ö. 1100-1050 tarihleri arasında Dorların baskılarıyla Hellenlerin kollarından Aioller ve İonlar, Batı Anadolu'ya göç ettiler. Mısır, Mezopotamya ve İran yazılı kaynaklarında bütün Hellenlere İonlar adı veriliyordu. Çünkü Şark dünyasına en yakın olan Hellenler bu adı taşıyordu. Yunan adı, bu İon kelimesinden gelmektedir (Ekrem Akurgal, "Eski Anadolu'da Yunanlılar", *III. Askerî Tarih Semineri*, Ankara 1986, s. 56-57).

⁹ Rum sözü "Romalı" anlamındadır. "Roma imparatorluğunda yaşayan kimse", "Roma imparatorluğu" gibi anlamlar taşımaktadır (E. Akurgal, a.g.m., s. 55). Osmanlı Devleti'nde (Bulgarlar ve Ermeniler dışındaki) Ortodoks hristiyanlar genel olarak Rum adı ile anılmıştır. Bu tanım, kastedilen cemaatin ırkı veya millî kökenini değil, Ortodoks olmalarını yani dinî tercihlerini referans almıştır (Yusuf Sarıнай- Tahir Sünbül, *Emperyalizm ve Büyük Hayal*, Ankara 1999, s. 37).

¹⁰ Zafer Çakmak, *İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi*, İstanbul 2007, s. 116-122.

¹¹ Başta Yunanistan olmak üzere Avrupa'nın birçok ülkesinde Anadolu için Küçükasya tabiri de kullanılmıştır (Yuluğ Tekin Kurat, "Yunanistan'ın Küçükasya Macerası", *III. Askerî Tarih Semineri*, Ankara 1986, s. 407).

mir'in işgali üzerine Damat Ferit Paşa¹² 16 Mayıs'ta istifa etti. Bununla beraber, 19 Mayıs'ta yeni hükümetini kurdu.¹³ Yunanistan'ın İzmir Yüksek Komiseri olarak atadığı Aristidis Stergiadis, İzmir'e geldikten sonra aldığı kararlar ve uygulamalarla Batı Anadolu'da yeni bir yönetim kurulması düşüncesine sahip olduğunu gösterdi. Yunanlılar, Yunanistan'a ilhak edileceğine muhakkak gözüyle baktıkları Batı Anadolu'da Rumlar lehine nüfus yoğunluğu sağlamaya çalıştılar.¹⁴

Millî mücadelenin gerçek manada başlaması ve Yunan ordusuna karşı direnişin organize edilmesi, kuşkusuz Mustafa Kemal Paşa'nın III. Ordu Müfettişi olarak 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasından sonra gerçekleşmeye başladı. Bundan sonraki haftalarda Erzurum Kongresi (23 Temmuz-7 Ağustos 1919)¹⁵ ve Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919)¹⁶ toplandı. Damat Ferit Paşa'nın istifasıyla kurulan Ali Rıza Paşa hükümeti döneminde son Osmanlı Meclisi'nde Misak-ı Millî'nin kabulü, İtilâf devletlerinin İstanbul'u işgali sonucunu getirdi. Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısıyla Ankara'da 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi toplandı. TBMM'nin aldığı ilk kararlardan birisi İstanbul Hükümeti'nin imzalayacağı anlaşmaları tanımayacağını ilân etmek oldu.¹⁷

¹² Sadrazam Damat Ferit Paşa dönemiyle ilgili olarak bkz. Ş. Can Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora tezi, İstanbul 2002.

¹³ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Ankara 1993, I, 246-256.

¹⁴ Adnan Sofuoğlu, "Yunanlıların Batı Anadolu'ya Yerleşme Girişimleri (İlhak Çabaları) ve İyonya Devleti Macerası", *Prof. Dr. Abdulhaluk Çay Armağanı*, II, Ankara 1998, s. 855; Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922*, Ankara 1997, s. 317-331; Selçuk Ural, "Millî Mücadele'de Yunanlılaştırma Hareketinin Siyasî Kolu: Yunan Fevkalade Yüksek Komiserliği", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 18, Erzurum 2001, s. 314-315; Mesut Çapa, "Anadolu'da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 29, Temmuz 1994.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara 1968.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Ankara 1969. Erzurum ve Sivas kongreleri gibi etkileri büyük ve genel mahiyette kongreler dışında Anadolu'nun birçok yerinde mahallî kongreler düzenlenmiştir. Bu kongrelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Albayrak, *Millî Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri*, Ankara 1998; Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, İstanbul 2002.

¹⁷ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli*, İstanbul 2000, I, 360.

Anadolu'da önemli değişiklikler yaşanırken İtilâf devletleri de bazı konferanslardan¹⁸ sonra Osmanlı Devleti'ne imzalatacakları barış antlaşmasına son şeklini vermişlerdi. Netice'de 10 Ağustos 1920'de Sevr Barış Antlaşması imzalandı. Antlaşma, toplam 433 maddeden oluşmaktaydı.¹⁹ Bu antlaşmanın 65-83. maddeleri arası İzmir'le ilgiliydi. 66. madde, İzmir bölgesinde Yunanistan'ın egemenlik haklarını kullanacağı toprakları ayrıntılı olarak tespit etmekteydi.²⁰ 83. maddeye göre ise, antlaşmanın yürürlüğe girmesinden 5 yıl sonra yerel parlamento oy çokluğuna dayanan bir kararla 66. maddeyle tespit edilen bölgenin Yunanistan'a bağlanmasını isteyebilecekti.²¹ Ankara Hükümeti ise Sevr antlaşmasını sert bir şekilde protesto etti. Zaten, TBMM açılır açılmaz ilk alınan kararlardan birisi İstanbul Hükümeti'nin imzalayacağı hiçbir antlaşmayı kabul etmemek şeklindeydi.

Yunanistan Başbakanı Venizelos, Sevr antlaşmasıyla elde edilen başarıyı bir seçim zaferiyle taçlandırmak isterken Kasım 1920'deki seçimlerde ummadığı bir mağlubiyete uğradı ve Yunanistan'dan ayrıldı. Ülkesine dönen Kral Konstantin ve kurulan yeni hükümet de Küçükasya seferine devam etmeye karar verdiler.²² Bununla beraber, 1921 yılında gerçekleşen İnönü savaşları (I. İnönü savaşı 6-11 Ocak 1921, II. İnönü savaşı 23-31 Mart 1921) ve Sakarya savaşı (23 Ağustos-13 Eylül 1921) neticesinde Yunan ordusu başarısız oldu. Bundan sonra Yunan siyaseti ve stratejisinde yeni bir dönem başladı.

¹⁸ 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında İtalya'nın San Remo şehrinde toplanmışlardı. Toplantı neticesinde hazırlanan taslakta İzmir ve çevresinin yönetimi Yunanlılara bırakılıyor ve azınlıkların da söz sahibi olacağı bir parlamento oluşturuluyordu. Beş yıl sonra bu parlamento Milletler Cemiyeti'ne başvurarak Yunanistan'la birleşme isteyebilecekti (Mustafa Budak, *İdealden Gerçeğe*, İstanbul 2002, s. 199). San Remo'da hazırlanan taslak 1920 tarihli Versaille antlaşmasında Saar bölgesi için öngörülen statüye benzemektedir. Buna göre, Almanya-Fransa sınırında bulunan Saar bölgesinde Fransa'ya bazı ekonomik imtiyazlar veriliyordu. Burada 15 yıl sonra halk oylaması yapılacak ve Saar bölgesinin Almanya'ya mı, Fransa'ya mı katılacağı ortaya çıkacaktı ("Saarland", *Lexikon Der Welt Geschichte*, Köln 1991, III, 490).

¹⁹ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, Ankara 1953, I, 525-691.

²⁰ 66. madde uzun ve ayrıntılı bir maddeydi. Yunanistan kontrolüne bırakılan bölge özetle İzmir civarı, Ödemiş, Bergama, Akhisar, Kırkağaç kasabalarını da içine alan bir coğrafyadan oluşuyordu (Seha Meray- Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri*, Ankara 1977, s. 68-70).

²¹ S. Meray- O. Olcay, *a.g.e.*, s. 68-72; N. Erim, *a.g.e.*, I, 552-557.

²² M. Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 106-119.

Batı Anadolu'da Muhtariyet Fikrinin Ortaya Çıkması

Mondros mütarekesinden sonra İzmir bölgesinin geleceğinin Paris konferansında görüşülmesi ve Yunanistan'ın talepleri İzmir'de yaşayan İngiliz, Amerikalı misyonerler ve tüccarları rahatsız etmişti. Bu yüzden İzmir'de bulunan yabancılar, İzmir'in geleceğiyle ilgili Amerikalı ve İngiliz yetkililerin dikkatini çekmeye çalıştılar ve Batı Anadolu'da bir Yunan yönetiminin ortaya çıkmasının Yunan olmayan yabancıların aleyhine olacağını belirttiler²³ ve Amerikan Yüksek Komiserliği tarafından İzmir'de bir yönetim kurulmasını talep ettiler.²⁴ Fakat sonuçta Büyük devletlerin onayı ve desteğiyle Yunanistan, İzmir'i işgal etti.

Başlangıçta Yunanlılar, İzmir bölgesinin yeni yönetim şekliyle ilgili bir plana sahip değildi. Bu yüzden, Batı Anadolu'da yeni bir devlet kurulması fikri işlerin iyi gittiği 1919 ve 1920 yıllarında gündeme gelmedi. I. İnönü Savaşı'ndan sonra toplanan Londra Konferansı'nda (21 Şubat-11 Mart 1921) Yunan Başbakanı Kalogeropoulos'a tavsiyelerde bulunan İngiliz Başbakanı Lloyd George, bir hristiyan valinin yönetiminde İzmir'e muhtariyet²⁵ verilmesi gibi uzlaşmacı görünmelerinin iyi olacağını belirtti. Lloyd George, Yunanistan'ın nasıl tavır takınması gerektiğini soran Kalogeropoulos'a şu öneride bulunmuştu²⁶: "Türlere İzmir'de biçimsel bir egemenlik verilmeli ama kent Yunanlılar tarafından yönetilmelidir. Buna karşılık olarak da gelirlerinin bir bölümü Türkiye'ye bırakılmalıdır. Ek olarak halkın çoğunluğu müslüman olan kazaların yeniden Türkiye'ye bırakılmasıyla İzmir bölgesi sınırlarını belki de değiştirmek zorunluluğu çıkacaktır... Yunanistan'ın vakit geçirmeden barış yapması gereklidir.

²³ Salahi R. Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Yunan İstilâcılarının Batı Anadolu'da Uyguladığı Siyaset", *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu*, İzmir 1993, s. 61-62.

²⁴ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara 1991, s. 93.

²⁵ Muhtariyet, özerklik demektir (İngilizce Autonomy, Fransızca Autonomie). Bir devletin sınırları içinde yer alan bir ya da birkaç bölgenin idarî yönden belirlenmiş bazı alanlarda serbest olmasıdır. Bu serbestlik genellikle içişlerinde tam serbestlik, dışişlerinde ise merkezî otoriteye bağlılık şeklinde görülmektedir. Irk, din, dil gibi farklılıkların önemli rol oynadığı özerklik uygulamalarında her ne kadar belli ölçüde merkezî devlet otoritesine bağlılık varsa da bu genellikle zayıflamakta olan bir bağlıdır (Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 49).

²⁶ Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, çev. Halim İnal, Ankara 2002, s. 273-279.

Böylece ordusunu terhis etmek ve parasal durumunu düzeltmek olasılığına kavuşacaktır”.

Bu dönemde, bazı Rum gazetelerine yansıyan haberlerde muhtariyet ifadelerine rastlanmaya başlamıştı. Bunlardan Teologos gazetesinin Londra’daki kaynaklarına dayanarak verdiği habere göre, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Türk heyetine İzmir’in muhtariyetini tanımalarına karşılık İzmir’den serbest liman olarak yararlanabileceklerini resmen tebliğ etmişti.²⁷ Yine aynı gazete Yunan heyetinin teklifinden de bahsediyordu. Buna göre, Girit’in Yunanistan’a ilhakından önceki muhtariyete benzer bir muhtariyet öneriliyordu. İzmir ve havalisi için bir Yunan komiserinin tayini ve vaktiyle Girit’te Suda körfezinde olduğu gibi İzmir’de de bir Osmanlı bayrağı bulunabileceği ifade edilmekteydi.²⁸

Bu arada, Yunan heyeti bir taraftan da İngilizlerin teklifleri hakkında ayrıntılı bilgi talep etmekteydi. Lord Curzon Yunan heyetine yaptığı açıklamada, serbest İzmir şehri yerine İzmir vilâyeti ifadesinin kullanılmasında lâzım geldiğini, muhtar mıntika bölgesinin İzmir vilâyetinin üç sancağı ile Ayvalık havalisi olduğunu vurguladı.²⁹ Bununla beraber diplomatik temaslar sonuçsuz kaldı. Londra konferansı bir uzlaşma getirmezken, 23 Mart’ta İnönü mevzilerinde yeni bir Yunan saldırısı başladı. II. İnönü Savaşı’nın cereyan ettiği dönemde Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi’nde yapılan olağanüstü oturumda İzmir ve Trakya’nın durumuyla ilgili bir konuşma yapmış ve barışın yegâne yolunun İzmir ve Trakya’nın tahliyesi olduğunu, şimdiye kadar adil bir çözüm bulunmasını beklediklerini, bundan sonra ise haklarını zaferle alacaklarını beyan etmişti.³⁰ Ankara hükümeti, bundan sonra İtilâf devletleriyle kurduğu ilişkilerde mütareke şartı olarak Anadolu’nun Yunanlılarca tahliyesini esas politika olarak benimsemiştir.

1 Nisan 1921’de İnönü mevkilerinden Yunanlıların çekilmek zorunda kalması üzerine İngiltere tekrar devreye girdi ve İngiltere ile Fransa 18 Haziran 1921’de Paris’te görüştüler. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord

²⁷ *İkdâm*, “İzmir’in vaz’iyyeti hakkındaki rivâyetler”, 14 Mart 1921.

²⁸ *Peyâm-ı Sabah*, “İzmir’in tarz-ı idâresi”, 17 Mart 1921.

²⁹ *İleri*, “Serbest İzmir şehri mi, İzmir vilâyeti mi?”, 19 Mart 1921.

³⁰ *İleri*, “İzmir ve Trakya”, 30 Nisan 1921.

Curzon'un açıkladığı barış planında İzmir konusuyla ilgili teklif, İzmir'in Türkiye'nin egemenliği altında olması ve başında hristiyan vali bulunması şeklindeydi. Teklif önce Yunanistan'a, daha sonra Türkiye'ye yapılacaktı. Tabii, Türkiye'ye yapılacak teklif "tehdit" mesajları da içerecek ve Müttefiklerin Yunanistan'a yardım edeceği vurgulanacaktı. Bununla beraber, Türklere karşı büyük bir taarruza hazırlanan ve zaferden emin görünen Yunanistan bu teklifi kabul etmedi.³¹ Fakat 23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihleri arasında gerçekleşen Sakarya Savaşı'nın neticesi Yunan ordusunun arzuladığı gibi olmazken, 1921 yılı Eylül ayı ortasında Londra ve Atina'da soğuk rüzgârlar esmeye başladı. Ayrıca, bundan sonra zamanın Türklerin lehine işleyeceği herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Aslında Yunanistan, Haziran 1921'de İngiltere ve Fransa'nın arabuluculuk teklifini hemen reddetmekle hata yaptığının farkına varmıştı. Yunan devlet adamları Avrupa'da diplomatik atağa geçmeleri gerektiğini düşündüler ve Yunan Başbakanı Gunaris ve Dışişleri Bakanı Baltacis, 20 Ekim 1921'de Paris'e gittiler. Yunan Başbakanı Gunaris, Fransa Dışişleri Bakanı Briand'a İzmir ile ilgili düşüncelerini ilettiler. Gunaris'in planına göre, "Yunan hükümeti Anadolu'da işgal altında tuttuğu topraklar üzerinde Yunan sivil idaresi kurmayı" düşünmekteydi. Briand cevabında, İzmir'le ilgili Sevr hükümlerinin Türklerin kabul edebileceği hale getirilmesini, aksi takdirde Yunanistan bildiğini okumaya devam ederse bu işin sonunun büyük bir felâket gibi gözüktüğünü ifade etti. Yunan heyeti, Paris'ten Londra'ya geçti ve 27 Ekim 1921'de İngiliz devlet adamlarıyla görüşmeler başladı. Gunaris, fikrini İngilizlere de aktardı. Gunaris'e göre Yunanistan, Anadolu'da 3 milyonluk nüfusu olan bir bölgeyi işgali altında tutuyordu ve burayı bir an önce "teşkilâtlandırması" şarttı.³² Avrupa başkentlerini ziyaret eden Başbakan Gunaris ve Dışişleri Bakanı Baltacis'in vermek istediği iki mesaj vardı. Birincisi, Anadolu Rumları asker olarak veya sivil olarak Yunan savaş gücünü desteklediklerinden bu halkın yeniden Türk yönetimine girmesi düşünülemezdi. İkincisi, Sakarya savaşı yüzünden bütün malî kaynaklar kurumuştur ve iflasın eşğine sürüklenmiş Yunanistan'a kredi musluklarının açılması gerekiyordu.³³

³¹ Bilal Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922*, Ankara 1989, s. 26-43.

³² B. Şimşir, *a.g.e.*, s. 193-195.

³³ Y. T. Kurat, *a.g.m.*, s. 417.

Yunanistan'ın İzmir'le ilgili teşebbüsleri ve teklifleri Türk basını tarafından yakından takip edilmiştir. Çıkan haberlerde, Yunanistan'ın işgal bölgesinde muhtariyet idaresi noktasına geldikleri, sonuçta başarısız olacakları ve Misâk-ı Millî'nin gerçekleşeceği ifade ediliyordu.³⁴ Türk basınındaki bazı haberlerde Fransız gazetelerinin değerlendirmeleri de yer alıyordu. Bu haberlerde, Yunan orduları Anadolu'yu tahliye etmedikçe Ankara hükümetinin barış görüşmelerine yanaşmayacağı ifade ediliyordu.³⁵ Kasım ayında Rum gazetesi Tahidromos'a dayanılarak verilen bir habere göre, 1921 yılı Mart ayında müttefiklerin İzmir'e muhtariyet verilmesi ve Anadolu'nun tahliyesi teklifi için Gunaris, İtilâf devletlerinin yardımını istedi. 1921 yılı Mart ayında yapılan teklif, Yunan ordusunun İzmir'de kalmasını ve bu havalinin geleceğinin beş sene sonra halk oylamasıyla belirlenmesini esas alıyordu.³⁶ Yine, yabancı gazetelere dayanılarak verilen başka bir haberde, Yunan heyetinin büyük devletler tarafından tayin edilecek bir valinin yönetiminde İzmir'den Marmara denizine kadar olan bölgenin muhtariyetini kabul ettiği ifade ediliyordu.³⁷ İngiliz Times gazetesi de, İzmir'in Yunanlılarca tahliye edilmesini ve geçici bir süre burada uluslararası bir idare oluşturulmasının en iyi çözüm olduğunu ileri sürüyordu.³⁸

Yunanistan'ın sürekli olarak Batı Anadolu'yu elinde tutamayacağını düşünen yerli Rumlar, Yunan ordusunun Anadolu'yu tahliye etmek zorunda kalacağını düşünmekteydiler. Batı Anadolu'daki Rumlar, Mayıs 1919'da Yunan ordusunun İzmir'e çıkışını şenlikle karşılamış, işbirliği yapmış ve Yunan ordusuna 35.000 gönüllü asker vermiş olduklarından büyük endişe içine düşmüşlerdi. Rumlar açısından en gerçekçi strateji

³⁴ “Yunan kafaları arâzî-yi meşguleye muhtâriyyet verdirilmesine kadar tenzîl-i hayâl ettiler. Tenzilât devâm edecektir. Anadolu Misâk-ı Millîden bir kalem şaşmamış ve sadece tahliye değil tazmînât talebinde de musîrr bulunmuştur” (*İleri*, 6 Teşrinisânî 1921).

³⁵ *Peyâm-ı Sabah*, “Anadolu'nun Yunanla müzâkere şerâiti nedir?”, 6 Teşrinisânî 1921.

³⁶ *İleri*, “İzmir'e muhtâriyyet talebi”, 12 Teşrinisânî 1921.

³⁷ “Matbûât-ı ecnebiyye Yunan hey'etinin düvel-i muazzama tarafından ta'yîn edilecek bir vâlinin taht-ı idâresinde olmak üzere İzmir ile Marmara denizine kadar havâlîsinin muhtâriyyetine muvâfakat ettiğini tekrâr ediyor” (*İkdam*, “Muhtâriyyete çoktan muvâfakat etmişlerdir”, 21 Teşrinisânî 1921; *Peyâm-ı Sabah*, “İzmir'in muhtâriyyetine razı oldular”, 21 Teşrinisânî 1921).

³⁸ *Peyâm-ı Sabah*, “Taymısın İzmir için bir çâre-i tesviyesi”, 4 Kânûnievvel 1921.

Batı Anadolu'da bazı Türklerin de işbirliğinden yararlanarak, İngiltere koruyuculuğunda bağımsız bir devlet oluşturabilmektir.³⁹ Yunan ordusuyla işbirliği yapan Rumlar, devlet kurmak için faaliyetlerini arttırdılar. Zira, Yunan ordusu gittiğinde Türk idaresinin gelmesi halinde Yunan uyruklu olmadıklarından savaş tutsağı olarak değil, asi olarak ve vatana ihanetten işlem görecektir. Bu bakımdan onlar açısından Batı Anadolu'da bağımsız bir devlet olmazsa olmazdı. Hem böylece Helenizm Yunanistan çekildikten sonra da Batı Anadolu'da yaşamaya devam ederken, müslümanların tepkisini çekmemek için bu devlet geçici olarak "muhtar bölge" hüviyeti arkasına saklanacaktı.⁴⁰

Bu arada Batı Anadolu'da muhtar bir idare kurulması fikri İstanbul'da kurulmuş olan Anadolu Cemiyeti⁴¹ tarafından da yüksek sesle dile getirildi. Ankara Hükümeti'ne muhalif bir cemiyet olan ve bazı Türklerin kurduğu Anadolu Cemiyeti⁴², 1921 yılı Aralık ayı başında İstanbul'daki Yunan Yüksek Komiseri Triandafilakos ile temasa geçerek, "Batı Anadolu Muhtar Hükümeti"nin kurulması için elbirliğiyle çalışılmasını teklif etti. Anadolu'da bulunan yerli Rumlar da artık Yunanistan'ın iflas eden ekonomisiyle ve ordudaki huzursuzlukla "Küçükasya meselesini" halledemeyeceğini düşünmekteydiler ve kendi müdafaa cemiyetlerini kurdular. Böylece, Yunan ordusunun Anadolu'yu tahliyesi halinde Rumların Batı Anadolu'da (Yabancı kaynaklarda bu bölgeden İyonya⁴³ olarak bahsedilmek-

³⁹ Bilge Umar, *Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı*, İstanbul 2002, s. 85.

⁴⁰ Y. T. Kurat, *a.g.m.*, s. 420-422.

⁴¹ Muhtariyet idaresi için Rumlarla işbirliği yapan Anadolu Cemiyeti bu icraatında yalnız değildi. Henüz Batı Anadolu'da muhtariyet konusu gündeme gelmeden önce daha 1919 yılında Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, Karadeniz'de bağımsız bir Pontus yerine Osmanlı Devleti'ne bağlı, işlerinde bağımsız bir Pontus eyaleti kurulması için Rumlarla işbirliği yapmıştı (Makbule Sarıkaya, *Millî Mücadele Döneminde Rize*, Ankara 2004, s. 111).

⁴² Anadolu cemiyeti, gönüllülerden oluşan bir Anadolu ordusunun Mustafa Kemal Paşa güçlerine karşı savaşması gerektiğini düşünüyordu. Bunun için Yunan orduları Başkomutanına müracaat edilerek iyi Türkçe bilen bazı Yunan subaylarının bu orduya katılması istenecekti (Salâhi Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri*, Ankara 1995, s. 230).

⁴³ İyonya adı, Eskiçağlarda Batı Anadolu'ya göç etmiş olan İon'lardan gelmektedir. İyonya bölgesi, Antikçağ'da 12 kentin birlik oluşturduğu Batı Anadolu'daki günümüz İzmir ve Aydın illerini kapsayan bölgeye verilen isimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. G. E. Bean, *Eskiçağda Ege Bölgesi*, çev. İ. Delemen, İstanbul 1995, s. 2-20.

tedir) güvenlik içinde yaşamasını sağlayacak bir devletin kurulması çalışmaları bu cemiyetlerce yürütülecekti.⁴⁴ Yunanistan'daki kralcı yönetim bu hareketten önceleri şüphelenmişti. Çünkü, Batı Anadolu'da yeni idare savunucularının önemli bir kısmı Venizeloscu olarak bilinen kişilerdi. Fakat, ilerleyen aylarda beraber çalışmaya karar verdiler.⁴⁵

Venizelos yanlısı subay ve bazı siviller tarafından Kasım 1920 seçimlerinden sonra *Amyna* (Ulusal Savunma Hareketi) başlatılmıştı. 1921 sonunda *Amyna*, Londra ve İzmir'de komiteler oluşturdu. İzmir'de kurulan *Mikrasiatiki Amyna* (Küçükasya Ulusal Savunma Hareketi) İstanbul *Amyna*'sına göre daha az Venizeloscu olmakla beraber, Yunanistan'ın Küçükasya'daki Rumları aldatacağı ve İzmir'i tahliye edeceğini düşünüyordu. Bunun için özerk bir İzmir bölgesi kurmak ve bu bölgeyi gönüllü bir orduyla Türklere karşı savunmak konusunda İstanbul'daki komiteyle görüş birliğindeydiler.⁴⁶ İzmir'deki örgütün liderliğini İzmir Metropoliti Hrisostomos yapıyordu.⁴⁷

1922 yılı Şubat ayı başında Anadolu'da yerli Rumların kurdukları cemiyetlerin öncülüğünde muhtariyet talep eden mitingler başladı. Bazı Yunanlılar ve yerli Rumlar artık en etkili çözümün muhtariyet olacağı fikrindeydiler. Nitekim, Manisa şehrinde Rumların yaptığı bir mitingde yapılan konuşmalarda "Bizler ne Yunan ne de Türk idaresinde kalmak istemeyiz. Arzu ve emelimiz doğrudan doğruya muhtariyet suretiyle yaşamaktır. Bu hakkı Avrupa'dan isteriz" denilmekteydi. Aynı şekilde İzmir'de de bir miting düşünüldü. "Asya-yı Suğra"⁴⁸ Rum Cemiyeti'nin⁴⁹

⁴⁴ Asya-yı Suğra cemiyeti, Rum Müdafaa-i Milliye cemiyeti ve faaliyetleriyle ilgili bkz. Ali Güler, *Yunan Gizli Teşkilatları*, Ankara 1988.

⁴⁵ Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara 1974, s. 246-249.

⁴⁶ M. L. Smith, *a.g.e.*, s. 342-343.

⁴⁷ Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı 1919-1923*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 442. Yunan Yazar Kapsis'e göre, "Anadolu harekatı bir sömürge savaşı değildi. Dolayısıyla bu savaşı terk etme kararı, sadece bir hükümetin veya bir partinin hakkı olamazdı. Anadolu'lular, Atina'nın niyetini hissettiler ve kaderlerini ellerine almaya karar verdiler. Anadolu'yu Savunma Örgütü'nü kurdular. Yunanistan'ın onları istememesi halinde otonom bir Helen devleti kurmaya hazırdılar" (N. Erdem, *a.g.t.*, s. 443).

⁴⁸ Küçükasya, Anadolu anlamındadır.

⁴⁹ Mütareke döneminde kurulmuş, Anadolu'ya Rum göçmen getirilmesi ve Batı Anadolu'da bir devlet kurulması için faaliyet yürütmüş çok sayıdaki Rum cemiyetlerinden biridir (A. Güler, *a.g.e.*, s. 38-39).

başvurusuna General Papulas⁵⁰ sıcak bakmayarak, miting yapmak yerine askerlik eğitimi almaları ve cepheye gitmelerinin çok daha iyi bir hizmet olacağını ifade etti.⁵¹

İstanbul'daki *Amyna* hareketi de faaliyetlerini sürdürdü. 11 Nisan 1922 tarihli bir istihbarat raporunda, Tatavla'da Pazar günleri Rum zenginlerinden meşhur Zaharof'un evinde Venizeloscu gruptan bazı subayların toplantı yaptıkları ve Anadolu'da muhtariyet ilanı hakkında görüştükleri açıklanıyordu. Toplantıya katılan subaylar muhtariyet için çalışılması ve harekete geçilmesini kararlaştırıp, bu hususu Atina'ya ve İzmir'deki Fırkalar Grubu Reisi General Trikupis'e bildirdiler.⁵² Bununla beraber Atina hükümeti, bu Venizeloscu subay grubuna itimat etmemektedir. Çünkü, hükümet Venizelos'un Anadolu'ya giderek kralı tanımaya çağrı ve müttefiklerle uzlaşarak kendi başına bir hükümet tesis edeceği endişesi taşıyordu.⁵³ Nitekim Yunan hükümetinin tahliyeye⁵⁴ razı olabile-

⁵⁰ Metinde geçen Yunanca isimler transliterasyon yöntemiyle değerlendirilmiştir. Orijinal hali ve Yunanca yazılışlarında bazı farklılıklar mümkündür. Bu hususta sorumluluğun yazara ait olduğu ve ihtiyat payı taşıdığını ifade etmek gerekmektedir.

⁵¹ *Vakit*, "Şimdi de muhtâriyyet hulyâları", 12 Şubat 1922; *İkdâm*, "Muhtâriyyet hulyâsı ve propagandası", 12 Şubat 1922.

⁵² Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE), Klasör no(K) 51, Gömlek no(G) 12, Belge no (B) 12.

⁵³ TİTE, K51G12B12-2. Kral Konstantin yanlısı Atina hükümeti, Venizelos'tan şüphelenmekte haksız değildi. Birinci Dünya Savaşı esnasında Venizelos'un Kral Konstantin'e karşı politika geliştirmesi ve İtilâf devletleriyle anlaşarak 1917'de Selânik'te hükümet ilân etmesi hala hafızalardaki yerini muhafaza etmekteydi (M. Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 63-72).

⁵⁴ İtilâf devletleri, 1922 yılı ilkbaharından itibaren Türk-Yunan sorununun çözümü için mütareke teklifinde bulundular. Paris'te İtilâf devletleri Dışişleri Bakanlarının toplantısı neticesinde 23 Mart 1922'de mütareke teklif edildi (*Peyâm-ı Sabah*, "Lord Curzon mütâreke teklif etti", 24 Mart 1922). Yunanistan mütarekeyi hemen kabul etti (*İleri*, " Yunanistan mütâreke teklifine nasıl cevâb verdi?", 28 Mart 1922). TBMM Hükümeti'nin 5 Nisan tarihli cevabi notasında mütareke şartı olarak Anadolu'nun tahliyesi istenmişti (*Peyâm-ı Sabah*, "Ankara'nın mütâreke teklifine resmî cevâbı", 7 Nisan 1922). İtilâf devletlerinin 15 Nisan tarihli ve TBMM Hükümetinin 22 Nisan tarihli notalarından da bir sonuç çıkmadı. TBMM Hükümeti, Anadolu'nun tahliyesi düşüncesinden vazgeçmedi ve bu şart gerçekleşirse İzmit şehrinde görüşmelerin başlayabileceğini bildirdi (*Anadolu'da Yenigün*, "İtilâf devletlerinin 15 Nisan notasına hükümetimizin verdiği cevâbî notanın sûreti", 24 Nisan 1922). İngiltere Temmuz ayı içinde Beykoz'da bir konferans toplanması için zemin yokladı (*Peyâm-ı Sabah*, "Konferans Beykoz'da toplanabilecek mi?", 20 Temmuz 1922). Fakat bu esnada TBMM ile resmî bir münasebet kurulmadı. Aslında bu teşebbüsün altında ya-

ceği söylentileri üzerine İzmir'de Venizeloscular fırsatı kaçırmayarak yerli Rumlarla beraber nümayişlere başlamışlar ve gösterilerde Venizelos'un fotoğraflarını taşımışlardı. General Papulas ise bu kritik dönemde ayrılık ve çatışmalara meydan vermemek için Venizeloscularla Kralcıların arasını bulmaya gayret ediyordu. General Papulas, ayrıca bir beyanat vererek, Eskişehir-Afyon hattının tahliyesine karşı olduğunu ve her Yunanlının da olması gerektiğini açıkladı.⁵⁵

General Papulas, zamanla Anadolu Rumlarının tasarılarını desteklemeye başlamış ve Mart 1922'de Atina'nın yeterli destek vermediğini düşündüğünden istifa etmiş fakat istifası reddedilmişti. 25 Mayıs 1922'de tekrar istifasını verdi. Bir süre sonra yerine General Hacıanesti atandı.⁵⁶ Muhtariyet yanlısı yerli Rumların önemli bir bölümü Yunanistan politikasına güvenmiyor ve Batı Anadolu'da kurulacak yeni devletin yaşaması için Avrupa devletlerinin desteğinin şart olduğunu düşünüyordu.⁵⁷ 30

---

tan plan, muhtariyetle ilgili son hazırlıklarını yapan Yunanistan'a zaman kazandırmak ve Fransa ve İtalya'nın İzmir muhtariyeti fikrine alışmasını temin etmekte (TİTE, K49G106B106). Sonuçta, Beykoz konferansı bir tasarıdan öte geçmedi ve gerçekleşmedi.

⁵⁵ *Anadolu'da Yenigün*, "İzmir'deki Yunan müdâfaa teşkilâtı kuvvetleniyor", 16 Nisan 1922. General Papulas'ın teşebbüslerinden bir ay önce Albay Sarıyanni de İstanbul'a giderek General Zimbarakis ve diğer Venizeloscu Yunan subaylarıyla görüşmüş, İzmir havalisinde teşkilatlanma çalışmaları için yardımlarını istemiş ve bazı Yunan subaylarını ikna ederek İzmir'e dönmelerini sağlamıştı (*Vakit*, "İzmir'deki teşkilâtı tevsî ediyorlar", 7 Mart 1922). İzmir'deki İngiliz Konsolos Muavini Hole'un Rum cemiyeti yöneticileriyle yaptığı görüşmeden sonra hazırladığı bir rapora göre, Anadolu Rumları 100.000 kişilik bir kuvvet oluşturmayı düşünüyordu. Bu yeni orduya İzmir'i bırakmamaya yemin etmiş 3.400 Yunan subayı kumanda edecekti. Şimdiden bazı kasabalardan gönüllü toplamaya başlanılmıştı ve bunlar talim görüyorlardı. Bu orduyu ayakta tutmak için Türklerden vergi alınması, Duyun-ı Umumiye gelirlerinden Türk Hükümetine verilmekte olan hissenin alınması ve lüks vergiler konulması planlanıyordu. Ayrıca, yurt dışındaki Rumlardan para yardımı sözü verilmişti (B. Şimşir, *a.g.e.*, s. 299).

⁵⁶ N. Erdem, *a.g.t.*, s. 445-448.

⁵⁷ Asya-yı Suğra Rum Cemiyeti'nin 20 maddelik nizamnâmesinde Yunan ordusunun Anadolu'yu tahliye etmesi halinde hristiyan ahalinin yapacağı silahlı savunmanın esasları belirtiliyordu. Nizamnâmede ayrıca siyasî faaliyetler diye bir başlık bulunuyordu ve Avrupa ile Amerika'ya heyetler gönderilerek propaganda yapılacağı açıklaması vardı. Buna göre heyetler gittikleri ülkede şu ana kadar Türklere karşı yapılan savaşlardaki fedakârlıklarını ve hizmetlerini anlatacaklar, tekrar Türk idaresine girmenin Rumlar için ne büyük tehlike olduğunu izah edeceklerdi (*Vakit*, "Asya-yı Suğra teşkilât-ı umûmiyesi", 14 Nisan 1922).

Mayıs 1922'de İzmir'den İstanbul'daki Rum Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne⁵⁸ gönderilen yazıda, İzmir'de ilân edilecek muhtariyetin Yunan hâkimiyeti altında olmaması, İngiltere veya Amerika ya da Cemiyet-i Akvam tarafından idare edilmesinin uygun olacağı belirtiliyordu. Bunun için de görüşmelerde bulunmak üzere Avrupa'ya bir heyet gönderilmesi düşünülmekteydi. Fakat bu teşebbüs Yüksek Komiser Stergiadis tarafından haber alınmış ve yapılan sorgulama neticesinde itirafta bulunan bir kişi Ege denizindeki adalardan birisine sürgüne gönderilmişti.⁵⁹ Stergiadis, bu süreçte Rum cemiyetinin girişimlerine karşı bir tavır içindeydi.⁶⁰

Bu dönemde Batı Anadolu ile ilgili önemli planlar yapılırken Yunanistan'ın malî durumu iyi sinyaller vermemekteydi. Anadolu'da oluşturulacak yeni devlet için siyasî kararlılıkla beraber güçlü para desteğine ihtiyaç vardı. Atina'daki yöneticilerin muhalifi Venizelos bile Mayıs ayında Londra'ya giderek, İngiliz devlet adamlarıyla görüştü ve Batı Anadolu'da yeni bir devletin kuruluş çalışmaları için malî yardım talep etti.⁶¹ 1922 yılı ilkbaharı biterken Anadolu'daki yerli Rumlar ve Yunanistan'daki yöneticiler artık en iyi çözümün Batı Anadolu'da muhtariyet idaresi olduğu konusunda hemfikirler.

Batı Anadolu'da Muhtariyet İlânı için Hazırlıklar

1922 yılı ilkbaharında Yunanistan iç politikasında büyük sorunlar yaşanmaktaydı. Mayıs ayında Anadolu Rumları Müdafaa Cemiyeti heyeti, Başbakan Gunaris'i ziyaret etti. Cemiyet temsilcileri Gunaris'e, Yunanistan'ın Anadolu'yu tahliye edeceği söylentilerinden rahatsız olduklarını ilettiler. Başbakan Gunaris de heyete yaptığı konuşmada, Anadolu'nun tahliyesinin söz konusu olmadığını hatta tam aksine takviye yapılacağını ve Anadolu Rumları Müdafaa Cemiyeti'ni desteklediğini açıkladı.⁶² Bazı kaynaklara göre ise, Başbakan Gunaris, tahliyeyi hala bir çözüm olarak görüyordu ve İzmir heyetine verdiği vaatlere aykırı olarak İzmir'in tahliyesine hazırlanıyordu. Bu yaklaşımı destekleyen bir gelişme cephedeki

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Güler, *a.g.e.*, s. 40-41.

⁵⁹ TİTE, K51G171B171.

⁶⁰ N. Erdem, *a.g.t.*, s. 447.

⁶¹ B. Umar, *a.g.e.*, s. 251.

⁶² *Peyâm-ı Sabah*, "Anadolu'nun tahliyesi", 6 Mayıs 1922.

muhalif subaylardan içlerinde Albay Plastiras'ın⁶³ da olduğu üç albayın cepheden alınmasının gizlice kararlaştırılmasıydı. Yunan ordusunda durumun gergin olduğuna dair haberler gelmekteydi.⁶⁴

Bu dönemde mecliste desteği zaten pamuk ipliğine bağlı olan Gunaris hükümeti düştü ve 21 Mayıs'ta Protopapadakis hükümeti kuruldu.⁶⁵ Yunan istihbaratından elde edilen 23 Mayıs 1922 tarihli bilgiye göre, yeni Yunan kabinesinin İzmir siyaseti muhtariyet idaresini temin etme düşüncesine dayanıyordu. Ankara hükümeti İzmir bölgesinin muhtariyetine yanaşmadığı takdirde, bu meselenin harp yoluyla çözülmesi fikri ağırlık kazanmıştı.⁶⁶ İtilâf devletleri içinde muhtariyet konusunda Yunanistan'a en çok destek veren ülke İngiltere'ydi. Bazı İngiliz gazetelerinde yapılan değerlendirmelerde Yunanlılar cesaretlendirilmeye çalışılıyor ve Anadolu'nun tahliyesi ihtimalini düşünmemeleri tavsiye ediliyordu. İngiliz gazetelerinin iddiasına göre eğer Yunanlılar işgal ettikleri bölgeyi tahliye ederlerse, bundan sadece hristiyanlar değil müslümanlar da zarar göreceklerdi.⁶⁷

Özellikle Haziran ayında Türk basınında çıkan haberlerde ise Yunanistan'ın çıkmaz bir yola girdiği, Anadolu'daki mukavemet ve Türk ordusunun azim ve sebatı yüzünden Yunanlıların, çareyi Anadolu'nun tahliyesinde buldukları ifade edilerek, Yunanistan için en iyi çözümün bu olduğu vurgulanıyordu.⁶⁸ Yine bu dönemde İngiliz gazetelerinde Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un İzmir'le ilgili teklifleri yer almıştır. Şöyle ki, İzmir Türkiye'nin hâkimiyeti altında muhtar bir vilâyet olacak, beynelmilel bir tarzda idare edilecek ve Rumların hakları garanti edilecekti.⁶⁹

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un 29 Haziran 1922'de Londra'ya gönderdiği bir telgraf İzmir'in muhtariyetiyle ilgili tartışmalara yeni bir boyut getirmekteydi. Rumbold'un açıklamala-

⁶³ Venizeloscu. 1917'de Selânik'te hükümet kuran önde gelen subaylardan (M. Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 68).

⁶⁴ *İkdâm*, "Gunaris İzmir'in tahliyesini hazırlıyordu", 17 Mayıs 1922.

⁶⁵ M. Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 133.

⁶⁶ TİTE, K48G16B16.

⁶⁷ *Anadolu'da Yenigün*, "Tahliye mevzû-i bahs olamazmış", 28 Mayıs 1922.

⁶⁸ *İkdâm*, "Yunanistan bir çıkmaz yola girmiştir", 26 Haziran 1922.

⁶⁹ *İkdâm*, "İzmir'in istikbâli", 28 Haziran 1922.

rına göre, Yunan Yüksek Komiserliği kendisiyle bağlantı kurarak, eski hükümetin nazırlarından ve aynı zamanda Ankara Hükümeti'ne muhalif bir cemiyete mensup bir kişinin⁷⁰ Padişah Vahdettin adına hareket ettiği bilgisini veriyordu. Bu kişi, Padişahın Yunanistan'la antlaşma yapmak istediğini ve Sevr antlaşmasınının 66. maddesinde tespit edilen sınırlarda kendi hükümrancılığı altında muhtar bir devlete razı olacağını fakat buradaki Valinin Yunanlı olmayan bir hristiyan olmasını istediğini ileri sürmekteydi. Rumbold, Yunan Yüksek Komiserliğine verdiği cevapta, Padişahın söz konusu şahsa böyle bir yetki verdiğini sanmadığını ve açıklamaları ciddiye almanın akılsızca olacağını belirtti.⁷¹

Anadolu'nun tahliyesi ve muhtariyet sorularına cevap aranırken Yunanistan 1922 yılı Temmuz ayı başında faaliyetlerini arttırmış ve muhtariyet ile ilgili bazı ayrıntılar Yunan gazetelerinde daha sık yer bulmaya başlamıştır. Selânik'te Türkler tarafından çıkarılan ve konuyla ilgili olarak Atina gazetelerindeki haberleri esas alarak yayın yapan *Yeni Asır*⁷² gazetesi, Yunan siyasî çevrelerinde muhtariyet ile ilgili konuşulanları değerlendiren, muhtariyetin zaman içinde genişleyeceği bir usulün düşünüldüğünü yazmıştır. Buna göre, idare oluşuncaya kadar, merkezin yetkisi yavaş yavaş azaltılacak ve muhtariyet ilân edilerek bölgede seçim gerçekleştirilecekti. Askerî olarak ise şimdilik Yunan ordusunun korumasından istifade edilecekti. Bu arada mahallî kuvvet oluşturulacaktı ve bu kuvvette Türklerin de yer alması planlanıyordu.⁷³

Bu arada İzmir'de bazı Türkler muhtariyet idaresi lehine tavır takınmış, imzaladıkları bir dilekçeyle İzmir müslümanları adına muhtariyet

⁷⁰ Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde Sadrazam olarak Tefik Paşa bulunuyordu. Tefik Paşa'dan önceki Sadrazam ise Damat Ferit Paşa'ydı. Yunan Yüksek Komiserliği'nin yaptığı açıklamaya göre demek ki teklif sunan mezkûr Nazır, Damat Ferit Paşa hükümetinde görev yapmış olmalıdır. Söz konusu kişinin aynı zamanda Ankara Hükümeti'ne muhalif bir cemiyetle ilgisinden bahsedilmektedir. Bu tanımlama Hürriyet ve İtilâf Fırkasıyla teşrik-i mesâisi bilinen "*Anadolu Cemiyeti*"ni işaret etmektedir.

⁷¹ Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, Ankara 1984, IV, 295.

⁷² *Yeni Asır* gazetesi, millî mücadele'den sonra aynı isimle İzmir'de de çıkmıştır (*Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu Süreli Yayınlar*, haz. Selahattin Öztürk ve diğ., İstanbul 2006, s. 427-428).

⁷³ *Yeni Asır*, "Muhtariyyet projesinin sûret-i tatbiki", 5 Temmuz 1922.

idareleri talep etmişlerdi. Mersin İzmir Yurdu⁷⁴ bu durumu protesto etti. Yeni Adana gazetesinde yayınlanan Protestonâmede, muhtariyet isteyen İzmir Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa, Damadı Halil, Evkaf Müdürü Hoca Hulusi, Köylü gazetesi sahibi Rafet⁷⁵, İslahat gazetesi Müdürü Sabitzade Emin Süreyya⁷⁶, Maarif Müfettişi Nusret ve bazı şahıslar eleştirilmiştir. Açıklamada, İzmir'deki müslümanlarla bu kişilerin en ufak bir münasebeti olmadığı, herkesin nefretini kazandıklarından Yunan emeline hizmet ve Türklerin hakkını inkâr eden bu teşebbüslerin lânetle karşılandığı ifade ediliyordu.⁷⁷

İzmir Yunan Yüksek Komiseri Aristidis Stergiadis ise, Temmuz ayının ilk günlerinde geldiği Atina'da İzmir mıntıkası için alınacak kararları görüşmekteydi. Atina'da Stergiadis'in de katıldığı Bakanlar Kurulu toplantısında bazı kararlar alındı ve Yüksek Komiser'in İzmir'e dönmesinden sonra kendisinin açıklaması kararlaştırıldı.⁷⁸ Başlangıçta muhtariyet giri-

⁷⁴ İzmir Yurdu cemiyeti kurulduktan sonra birçok şehirde şubeleri de açılmıştır (*İkdâm*, "Konya'da İzmir Yurdu", 5 Nisan 1922). İzmir Yurtları yayınladıkları beyânnâmelerle ve yaptıkları toplantılarla İzmir ve Batı Anadolu'nun sesi olmuştur (*Vakit*, "İzmir Yurdu'nun Beyânnâmesi", 11 Şubat 1922). İşgal altındaki diğer şehirler için de Yurtlar kurulmuş ve faaliyet yürütülmüştür (*İkdâm*, "Bursa Yurdu", 6 Nisan 1922).

⁷⁵ Rafet Bey, İzmir'in kurtuluşundan birkaç gün önce Midilli adasına kaçmıştı. 150'liklerin başlanmasından sonra İzmir'e döndü ve birkaç yıl daha yaşadıkdan sonra öldü (Zeki Arıkan, "Köylü Gazetesi ve İşgal", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, Kasım 1988, s. 191). 1924 yılında ilân edilen Aff-ı Umûmî'ye dahil edilmeyen 150 kişilik bir liste tespit edilmiştir. Bu kişilerin büyük çoğunluğu kanun kabul edildiğinde zaten Türkiye'den ayrılmıştı. Millî Mücadele'de Ankara Hükümeti'ne muhalefet etmiş, isyanlara karışmış ve düşmanla işbirliği yapmış kişilerden bir liste oluşturuldu ve bu listedekilerin sınır dışı edildiği açıklandı. Rafet Bey de 150'likler diye bilinen bu listede yer alıyordu (Emin Karaca, *150'likler*, İstanbul 2004, s. 76). Aslında TBMM'de 16 Nisan 1924 tarihli oturumda bilgi veren Dahiliye Vekili Ferit Bey, 600 kişilik bir listeye ulaştıklarını biraz ayrıntılı araştırılma bu listenin kat kat artacağını açıklamıştı. Sonuçta, liste 150 kişi ile sınırlı tutuldu. (*a.g.e.*, s. 24). 150'likler 29 Haziran 1938 tarihli bir kanunla affedildi (*a.g.e.*, s. 150-151).

⁷⁶ İzmir'in kurtuluşundan sonra İzmir I. Divân-ı Harb-i Askerisi tarafından idama mahkûm edildi (Engin Berber, *a.g.e.*, s. 331. "...Süreyya bu mahkeme kararı ile cezasını sehpa ödödedi" (Nail Moralı, *Mütarekede İzmir*, haz. Erkan Serçe, İzmir 2002, s. 179).

⁷⁷ *Tevhîd-i Efkâr*, "İzmir'imizdeki hâinler", 12 Temmuz 1922.

⁷⁸ *Peyâm-ı Sabah*, "Atina'da verilen karârlar", 12 Temmuz 1922.

şimlerine karşı tavrı almışken artık bu dönemde Batı Anadolu'da muhtariyet ilânı düşüncesinin önemli savunucu haline gelen Stergiadis, Atina'da bulunduğu günlerde İngiliz Büyükelçisi Lindley ile görüşmüştü. Lindley'e yaptığı değerlendirmede, Anadolu'daki savaşın Yunanistan'a günde 10 milyon Drahmi'ye mal olduğu ve kesinlikle başka bir çözüm bulmaları gerektiğini ifade etti.⁷⁹ Birkaç gün sonra da Stergiadis, Atina'dan ayrılarak İzmir'e hareket etti. İzmir'de kararlar bir beyânnâmeyle ilân edildikten sonra hemen uygulama aşamasına geçilmesi düşünülüyordu.⁸⁰

Atina'daki İngiltere Büyükelçisi Lindley, Stergiadis'le yaptığı görüşmeyi 14 Temmuz 1922'de "*çok gizli*" ibareli bir telgrafla Londra'ya bildirdi. Bu telgrafa göre, şimdilik hiçbir Yunan kuvveti Anadolu'daki mevkiilerinden çekilmeyecekti. İzmir'le Bandırma arasında kalan ve iki kenti birbirine bağlayan demiryolunu da içine alan bölgenin idarî yapısı yeniden teşkilâtlandırılacaktı. Stergiadis, yeni bir idareyi ilân edecek fakat muhtariyet sözcüğü açıkça kullanılmayacaktı. Lindley'in raporu açıkça göstermekteydi ki, Yunan kuvvetlerinin Anadolu'yu boşaltması halinde arkalarında yeni bir idare bırakılıyordu. Şimdilik bu bölgenin Yunanistan'a ilhakı düşünülmüyordu. Ama nasılsa "İyonya bölgesi" yeni bir "Girit" olacağına göre, ileride kendi isteğiyle "Anavatan Hellas'a" katılması normal karşılanması gereken bir durum olacaktı.⁸¹

Yunan istihbaratından elde edilen 17 Temmuz 1922 tarihli bir bilgiye göre, İzmir'de ilân edilecek muhtariyetin şekli ve hududuyla ilgili olarak Yunan hükümetiyle İngiltere'nin Atina Büyükelçisi arasında bir anlaşmazlık vardı.⁸² Ayrıca, Yunan Prensi Nikola'nın İzmir'e gitmesine İngilizler muhalefet etmişlerdi. Buna sebep olarak muhtariyetin başına bir İngiliz Prensinin tayini teklifinin Yunan hükümeti tarafından kabul edilme-

⁷⁹ Bilal Şimşir, *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922*, Ankara 1989, s. 305.

⁸⁰ *Peyâm-ı Sabah*, "Stergiadis İzmir'e hareket etti", 16 Temmuz 1922.

⁸¹ B. Şimşir, *a.g.e.*, s. 306-307.

⁸² TİTE, K47G91B91-1. Aslında muhtariyet idaresinin başına Prens Nikola'nın getirilmesi için Yunan siyasî çevrelerinde yoğun bir faaliyet yürütülmekteydi. Nitekim, Temmuz başında Prens Nikola ailesiyle birlikte bulunduğu İtalya'dan acilen çağrılmış ve Atina'ya gelmişti (*Peyâm-ı Sabah*, "Prens Nikola İzmir Valisi olacak imiş", 6 Temmuz 1922).

mesi gösteriliyordu.⁸³ 20 Temmuz 1922 tarihli bir istihbarat raporu önemli gelişmelerden bahsediyordu. Tatbik edilecek muhtariyet idaresi için İzmir’de büyük bir toplantı yapılmıştı ve Yüksek Komiser Stergiadis bu toplantıya başkanlık etmişti.⁸⁴ Bu arada Stergiadis, muhtariyet ilânı sürecinde kötü bir sürprizle karşılaşmamak için Venizeloscu olduğundan şüphelendiği bazı subay ve memurları görevden alarak yerli Rumlardan tayinler yaptı.⁸⁵ İzmir’deki Yunan yetkililer de, elde ettikleri bazı Türkleri halkın arasına sokarak muhtariyet idaresinde ekseriyeti temin için şimdiden çalışmalarında bulunulmasını istemişti. İzmir Belediye Reisi başta olmak üzere eşraftan bazı kişiler bunun için faaliyet yürütüyorlardı. Muhtariyet lehine imzalar toplanıyor ve imza vermeyenler askerlikle ve özellikle ağır işlerde çalıştırılmakla tehdit ediliyorlardı.⁸⁶

Temmuz ayının ikinci yarısında muhtariyetle ilgili bazı ayrıntılar basında yer almaya başladı. Buna göre, muhtariyet bölgesinde mahallî meclisler oluşturulacaktı. Mahallî meclisler, nahiyeler, kazalar ve sancaklar olmak üzere üçe ayrılıyordu. Bu nahije, kaza ve sancak meclislerinden başka merkezi İzmir’de olmak üzere Yüksek Komiserin başkanlığında toplanacak Meclis-i Umûmî bulunacaktı. Her tarafta Milis Jandarma Teşkilâtı oluşturulacak ve bunlara Yunan subayları kumanda edecekti. Stergiadis aynı zamanda halkı gönüllü asker yazılmaya davet edecekti. Ayrıca, bu yeni idare Mart ayındaki konferansa muhalif olduğu için İtilâf devletlerinin protestosu söz konusu olacaktı. Yunan yetkililerin tahmini bu protestonun barış antlaşması düşünüldüğünden yapılacağı ve şekli bir mahiyet taşıyacağıydı.⁸⁷

⁸³ “Konstantin’in birâderi Nikola’nın İzmir’e gitmesine sözde İngilizler muhâlefet etmiş imiş. (İngiliz istihbârâtında da bu havâdis mevcûddur. Fakat mevsûk olmadığı söyleniyor). Sebeb de muhtâriyyetin başına bir İngiliz Prensini ta’yini teklîfinin Yunan hükûmeti tarafından kabul edilmemesi keyfiyeti imiş” (TİTE, K47G91B91-2).

⁸⁴ TİTE, K47G86B86-1.

⁸⁵ TİTE, K47G86B86.

⁸⁶ “Yunanlılar İzmir ve havâlisinde sâkin islâmlarla anâsır-ı sâire-yi muhtâriyyet idâresi lehine çevirmek için her türlü teşebbüsât ve tehdîdâtı icrâ etmektedirler. Bi-l-hâssa islâmlar üzerine kısmen tazyîkat ve kısmen tatbîkat ile muhtâriyyet lehine imzâ toplamakta oldukları oldukları ve imzâdan istinkâf edenleri askerlikle ve bi-l-hâssa hidemât-ı şâkka’da istihdâm edilmekle tehdîd etmekte oldukları ve islâmları iğfâl için bi-l-hâssa ba’zı hocalarla, ba’zı Çerkesleri istihdâm etmekte buldukları haber verilmektedir” (TİTE, K47G86B86-2).

⁸⁷ *Yeni Asır*, “İzmir’de muhtâriyyet teşkilâtının mâhiyyeti”, 21 Temmuz 1922.

Yine, Fransa'da yayınlanan Excelsior gazetesinin İstanbul'daki özel muhabiri Kral Konstantin aleyhtarı kaynaklardan elde ettiğini açıkladığı önemli bir haber yapmıştı. Bu haberde Atina'da muhtariyet ile ilgili alınan son kararların 14 madde olduğu iddia ediliyordu ve kararlar şöyleydi; Yunan kuvvetleri Salihli hattına çekiliyordu. Yunan ordusunun terhis ve yerine Anadolu milis kuvvetlerinin oluşturulması düşünülüyordu. Yunan subayları kumandası altında ve Yunan hükümeti tarafından silahlandırılan 75.000 kişilik bir Anadolu ordusu meydana geliyordu. İzmir havalisinde Prens Nikola'nın yönettiği ve Stergiadis'in başvekil olacağı bir devletin istiklâlî ilân ediliyordu. Bütün halkın temsil edileceği bir meclis oluşturuluyordu. İzmir havalisine mahsus kağıt paraların yürürlüğe girmesine kadar şu anki paralar kullanılacaktı. Yunanlıların küçük harp gemilerinden bazıları İzmir hükümetine terk ediliyordu. Yunanistan'a İzmir ve havalisinde bazı imtiyazlar veriliyordu. Muhtariyet bölgesi İzmir, Edremit, Bergama, Manisa, Ödemiş ve Söke dolaylarından oluşacaktı. Bütün unsurlar askerlik hizmetine tabi tutuluyordu. Anadolu ile ticarî münasebetler kurulabilmesi için Türkiye'ye kolaylıklar gösterilecekti. Yeni hükümetin tanınması için teşebbüslerde bulunulacaktı. Yeni hükümete sınır olan memleketlerle ilişkiyi tespit etmek için İzmir'de bir konferans tertip edilmesi düşünülmekteydi. Ayrıca, Cemiyet-i Akvam'ın yeni hükümeti himayesine alması istenecekti.⁸⁸

Yapılacak törenler için İstanbul'da⁸⁹ Patrikhane'de de bir hareketlenme başlamıştı. Temmuz ayının sonunda yapılması öngörülen muhtariyet ilânı töreninde bulunmak üzere gayri resmî olarak Rum Patrikhane-

⁸⁸ *Tevhîd-i Efkâr*, "Yunanlıların mukarrerâtı", 21 Temmuz 1922. Fransız muhabirin bahsettiği kararların bir kısmının doğru olduğu muhtariyet ilânından sonra yapılan açıklamalarla belli olmuştur.

⁸⁹ Temmuz ayının sonlarında Yunanistan, yeni bir askerî hamle yaptı. İstanbul'u bir oldu bittiye getirerek ilhak etmek düşüncesiyle iki Tümen askeri Bandırma'dan Tekirdağ'a geçirdi ve Küçükasya Ordusu Başkomutanı General Hacıanesti de Karargâhını bu şehre taşıdı. Böyle bir hareketle Yunan askerlerine moral verilmeye çalışılırken, muhtemel bir taarruza hazırlanan Ankara Hükümeti'ne psikolojik darbe vurulmak isteniyordu. Yunanistan 31 Temmuz'da İstanbul'a girmek için İtilâf devletlerine resmen başvururken, İtilâf devletleri buna izin vermeyeceklerini açıkladılar. Yunan kuvvetleri 1 Ağustos'ta Çatalca hattından geriye çekilmek zorunda kaldı. Böylece, yaptığı girişimle psikolojik üstünlük sağlamak isterken, tam tersi oldu ve İstanbul harekâtı fiyaskoyla sonuçlandı (Y. T. Kurat, *a.g.m.*, s. 422).

sini temsil etmek için bir metropolit başkanlığında 3 papaz'dan oluşan bir heyetin İstanbul'dan hareket ederek Bandırma yoluyla İzmir'e gittikleri istihbarat raporlarına yansdı.⁹⁰ Temmuz ayı sonuna yaklaşırken Rum gazetelerinde muhtariyet idaresi ilanı ile ilgili haberler daha çok yer bulmaya başlamıştı. Teologos gazetesinin değerlendirmesinde, Yunan ordusunun yeni devletin teşkilâtlanmasını tamamlamasını bekleyeceği ve muhtariyet idaresinin diğer devletler ve Türkler tarafından tanınmasıyla Anadolu'dan çekileceği ifade ediliyordu.⁹¹ İlân edilmesi düşünülen muhtariyet idaresinin sınırları konusunda farklı fikirler mevcuttu. Muhtariyet idaresinin hararetli savunucusu Küçükasya Cemiyeti'nin bazı yetkililerine göre ilân, önce İzmir bölgesini kapsamalı, bilahare imkânlar çerçevesinde Bursa ve Marmara Denizi'ne kadar genişletilmeliydi. Yani Bandırma'dan, Alaşehir ve Menderes vadisinin güneyine, oradan da Kuşadası'na kadar uzanabilirdi. Daha aşırı bazı görüşlere göre ise, İzmir'ten Antalya'ya çekilecek bir hattın batısında kalan topraklar Batı Anadolu'daki idareye ait olmalıydı.⁹²

Yunan İşgal Bölgesinde Muhtariyet İlânı

30 Temmuz 1922'de İzmir'de yapılan bir törenle Batı Anadolu'da muhtariyet idaresinin ilânı gerçekleşti.⁹³ Törende ilk sözü alan İzmir Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa, memleketleri olan Batı Anadolu'da çeşitli unsurlara hürriyet getiren ve istikbâllerini kolaylaştıran idarenin ilânından dolayı ve özellikle müslüman unsur adına teşekkür (bilhâssa ahâlî-yi islâmîyye nâmına teşekkür eder, ihtirâmât-ı fâikamın kabûlünü) ediyordu. İkinci olarak Rum cemaati adına söz alan kişi Armonya Gazetesi Müdürü Seyzani⁹⁴ olmuş ve muhtariyet lehine açıklamalarda bulundu. Ondan sonra sırayla Ermeni, Musevi, Rum, Katolik, Çerkes heyetlerinin⁹⁵

⁹⁰ TİTE, K47G86B86-4.

⁹¹ *Tevhîd-i Efkâr*, "Ma'hûd mukarrerât", 27 Temmuz 1922.

⁹² A. Sofuoğlu, *a.g.m.*, s. 871.

⁹³ Bu toplantıya hükümet memurları katılmak zorundaydılar ve dükkânlar emirle kapatılmıştı (M. L. Smith, *a.g.e.*, s. 400).

⁹⁴ İzmir'de yayınlanan mahallî gazetelere dayanılarak yapılan bir araştırmada Armonya Gazetesi Müdürü olarak konuşan kişinin isminin Kapisi olduğu belirtilmektedir (Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, Ankara 1989, s. 149).

⁹⁵ Burada kastedilen kişiler kuşkusuz Yunan idaresiyle işbirliği yapanlar olup, söz konusu unsurların tamamının muhtariyet yanlısı ve Yunanlılarla işbirliği içinde oldukları anlamı çıkarılmamalıdır.

temsilcileri konuşarak yeni idareden dolayı teşekkür ettiler. Yunanistan İzmir Fevkalâde Komiseri Stergiadis ise konuşmasında şunları ifade etti: “Hepiniz aynı vatanın çocuklarıdır. Fakat asırlardan beri zuhur eden dinî ve siyasî hadiseler sizi ayırmışlar ve çok defa yekdiğerinizi boğazlamaya sevk eylemişlerdir. Mazinin felâketleri istikbâl için size bir ders-i ibret ve intibâh hizmeti görecektir”. Stergiadis konuşmasının devamında Rum cemaatine hitap ederek, vazifelerinin diğer unsurlardan daha ağır olduğunu belirtti. Müslümanlara hitaben yaptığı konuşmada, şayialara açıklık getirmek istediğini ve müslümanlara teminat verdiğini ifade ederek, Zât-ı Şahane'nin müslümanların halifesi olduğunu, bu topraklarda hilâfet makamının nüfuzunun her zaman en üst seviyede ve geçerli bulunduğunu vurguladı.⁹⁶ Stergiadis son olarak, Asya-yı suğralıların sevinç ve mutluluk hislerini Yunan hükümetine iletceğini yanındaki heyetlere söyledi.⁹⁷

Aynı gün Stergiadis tarafından muhtariyet ilânı beyânnâmesi⁹⁸ yayınlandı. Beyânnâme Türkçe ve Rumca olarak hazırlanmıştı. Metnin üstünde “İzmir Yunan Fevkalâde Komiserinin Beyânnâmesi” başlığıyla Aristidis Stergiadis'in açıklaması yer alıyordu ve özetle şöyleydi: “Batı Küçükasya'da uygulanacak yönetim biçimi konusunda Yunan hükümeti tarafından alınan kararları halka bildirmek ve gerekli önlemleri alıp uygulama yetkisi Fevkalâde Komisere verilmiştir. Bu kararlar büyük öneme sahip olmasına rağmen savaşın getirdiği sıkıntılar dolayısıyla hemen ve tamamen uygulanamayacaktır. Aşamalı olarak gerçekleştirilecek önlemler yayınlanacak bildirimlerle açıklanacaktır. Bu önlemler içinde önemli olanlar öncelikle değerlendirilecektir. Halkların kurtuluşu devletlerarası ka-

⁹⁶ “Zât-ı hazret-i hilâfetpenâhînin nüfûz-ı rûhâniyyesinin her türlü halelden vikaye ve masûniyyeti husûsunun elzemiyetle taht-ı te'mîne alındığı ve bunu ihlâl tasaddî edeceklerin tecziye edilecekleri” (*İleri*, “Stergiadis'in beyânnâmesi”, 11 Ağustos 1922).

⁹⁷ BOA, Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım Belgeleri (HR.SYS), 2471/42, lef 3. Stergiadis, İyonya Devleti'ni ilân etti. İzmir Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa da İyonya Devleti ilânı dolayısıyla Stergiadis'e teşekkürlerini sundu (Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Ankara 1989, s. 187).

⁹⁸ BOA, BEO, nr. 353840, bkz. EK 1; TİTE, K100G11B11. Millî mücadele dönemi beyânnâmeleriyle ilgili bir eserde de bu beyânnâme yayınlanmıştır. Kaynak olarak İzmir'de yayınlanmış Ahenk gazetesinin 31 Temmuz 1922 tarihli sayısı gösterilmiştir (*Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri ve Basım*, haz. Zekâi Güner, Orhan Kabataş, Ankara 1990, s. 305-307).

rarlar ve antlaşmalarla olmayıp, hürriyetlerini kazanmış ahali tarafından yönetilmesiyle olur. Elde edilen hürriyeti, hakiki ve devamlı kılan faziletlerin, yüce ve ahlakî hasletlerin sağlamaştırdığı ve desteklediği açık ve zarurî bir husustur. Yine mazinin yakın ve uzak hadiselerini unutmak, asrın gerekliliklerinden olan barışseverlik ve iktisadî kalkınma fikri, millî ve dinî duygulardan üstün tutulmalıdır. Yunanlıların Küçükasya ahali-sine verdikleri hürriyet, bu kurala riayet etmek ve halkların en kıymetli saadeti iç ve dış barışseverliğe meyletmeleriyle tamamlanmış olacaktır”.

Beyânnâmede daha sonra Bakanlar Kurulu imzasıyla Yunan Hükümeti'nin kararları verilmekteydi. Bu açıklamalar da özetle şöyleydi: “Yunanistan müttefiklerin verdiği emir ve uygun görmesiyle Küçükasya'ya gelmiştir. Anadolu'da asayişin temini için üç seneden beri yalnız başına mücadele etmektedir. Anadolu'yu tekrar esaret girdabına sürüklemek isteyen Mustafa Kemal ihtilâline karşı büyük fedakârlıklarla ve başarıyla mukabele edilmiştir. Batı Küçükasya bir kere hürriyetini kazandıktan sonra tekrar Türk idaresi altına girmeyecektir. Çünkü, katliam ve zorla islâmîyeti kabul ettirmek suretiyle çeşitli halkları egemenliği altına alma siyasetinden başka bir şey takip etmemiş Türkiye, Türk ve müslümanlara bile medeniyet ve insaniyetin en basit ihtiyaçlarını teminden aciz olduğunu ispat etmiştir.....Yunanistan millî emellerinin ikmâl gayesini ve fedakârlıkların mükâfatını Küçükasya ahalisinin refah ve saadetini temin edince genel anlamda uygarlığa da hizmet etmiş olacaktır. İdaresi bu suretle tanzim edilecek Batı Küçükasya, Yunanistan ve Türkiye arasında devamlı bir barışı sağlayacağı gibi, her iki devlette yaşayan hristiyan ve müslüman unsurların refah ve saadetini de temin edecektir. Bölge halkı ile beraber çalışmalıyız. Batı Küçükasya'da Yunan devleti namına ve yurtdaki esaslar dahilinde bir idare şekli tertip ve tanzimi vazife ve yetkisi İzmir Fevkalâde Komiserine verilmiştir. Bu suretle kurulacak idare şekli hürriyet bahşeden Yunan askerlerinin himayesinde, Yunanistan'ın gaye ve tarihî düşüncelerine layık bir idare şekli olacaktır”.

Beyânnâmede dikkati çeken husus, oluşturulacak yeni yönetimin şeklinin belirtilmemiş olduğudur. Fakat, son satırlarda Stergiadis'in düzenlemeleri Yunan Hükümeti adına yapacağı vurgulanmış ve idarenin Yunan askerlerinin himayesinde bulunduğu açıklanmıştı. Böylece nasıl bir idarenin ortaya çıkacağı belli oluyordu. Zaten Türk yetkililerin ve basınının beyânnâmeye gösterdiği tepki ve yaptıkları değerlendirmelerde

Batı Anadolu'da Yunanistan himayesinde bir muhtariyet idaresi gerçekleştirilmek istendiği açıkça belirtilmektedir.

1 Ağustos 1922'de Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e ve Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıda, İzmir Yunan Komiserliği'nin İstanbul'daki Yunan Komiserliği'ne gönderdiği telgraftan bahsedilerek ilân edilen muhtariyet ile ilgili Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden gelen raporun sureti takdim ediliyordu.⁹⁹ Buna göre, muhtariyet beyânnâmesi Türkçe ve Rumca olarak yazılmış, şehrin başlıca cadde ve sokaklarında duvarlara asılmış ve gazetelerde ilân edilmişti. İzmir Yunan Komiserliğinin iddiasına göre her cins ve ırktan insanlar ve özellikle müslümanlar yeni idareten dolayı memnun olmuşlardı (*bilâ-tefrîk cins ve mezheb umûm anâsır ve bilhâssa müslümanlar bu yeni tarz-ı idâreden dolayı izhâr-ı memnûniyyet etmişlerdir*). Çeşitli unsurlardan heyetler Yunan Komiseri Stergiadis'e teşekkür etmişlerdi. Başta İzmir Belediye Reisi Hasan Paşa bulunduğu halde bir müslüman heyeti de ayrıca teşekkür etmişti. İlân edilen bu yeni devlet Yunanistan'ın himayesinde bulunacaktı. Muhtariyet bölgesindeki ahali-den bir milis kuvveti oluşturulacak ve bütün unsurlar nüfusları nispetinde yönetimde temsil edilecekti. Yunan Komiseri, yanına gelen heyetlere konuşma yapmış ve eski siyasetten ders çıkararak yeni devletin gelişmesi ve kalkınması için destek olmalarını ve hizmet etmelerini tavsiye etmişti. Yunan hükümeti, Anadolu hakkında alınan kararlardan büyük devletleri haberdar etmişti. Yeni devletin sınırları beyânnâmede açıkça belirtilmemişti. Ancak, Bandırma ile diğer bazı yerlerde de muhtariyetin ilân edildiği dikkate alındığında Yunanlıların işgali altındaki her yeri kapsadığı anlaşılıyordu.¹⁰⁰ İşgal edilen havalide ilân edilen muhtariyet Yunanistan'ın vesayeti altında olacaktı.¹⁰¹

⁹⁹ BOA, Dahiliye Nezâreti Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti Belgeleri (DH.KMS), 62/33, lef 1/1.

¹⁰⁰ "Yunan Komiseri nezdine giden hey'ât-ı mahsûsaya hitâben bir nutuk îrâd etmiştir. İşbu nutukta ahâlinin siyâset-i sâbıkadan ders-i ibret alarak yeni devletin istikmâl-i feyz ve terakkisine muâvenet ve hizmet etmelerini tavsiye etmektedir. Yunan hükümeti, Anadolu hakkında ittihâz eylediği mukarrerâtı düvel-i muazzaya tebliğ eylemiştir. Yeni devletin hudûdları mezkûr beyânnâmede musarrah değildir. Ancak (Bandırma) ile diğer bazı yerlerde dahi muhtâriyyetin i'lân edildiği nazar-ı dikkate alınırsa beyânnâmenin umûm mevâki-i meşguleyi istiâb ettiği anlaşılmaktadır" (BOA, DH.KMS, 62/33, lef 3). Yunanlıların işgalinde olup muhtariyet ilân edilen bölgeyi gösterir harita için bkz. İleri, "Yunan işgali altındaki yerlerde muhtâriyyet", 1 Ağustos 1922, bkz. EK 2.

¹⁰¹ Akşam, "İzmir'de idârî muhtâriyyet i'lânı", 31 Temmuz 1922.

İzmir’de muhtariyet ilânını Türk unsuru protesto etmişti. Dahiliye Nezareti tarafından Sadrazam Tevfik Paşa’ya gönderilen raporda, Temmuzun otuzuncu günü 500-600 kadar Rum, tehditle toplanan memur ve müstahdemler ile bazı okul öğrencilerinin katılımının sağlandığı ve bu topluluğun huzurunda muhtariyetin ilân edildiği açıklanıyordu. Bir gün önce İzmir Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa, Eşrefpaşa semtine giderek ilân edilecek muhtariyet için merasime katılım sağlamaya çalışmışsa da başarılı olamamıştı.¹⁰² Birkaç gün sonra basında da muhtariyet ilânıyla ilgili ayrıntılar yer almıştı. Stergiadis, çoğunluğu gayr-i müslimlerden oluşan bir kalabalığa hitaben konuşurken yanında içlerinde Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa ile Müftü Hulusi Efendi’nin de olduğu heyetler vardı. Yunan ordusunun koruyacağı muhtariyet idaresi Yunan mandası altında bulunacaktı. Törenen sonra sokaklara muhtariyet idaresiyle ilgili bazı ilânlar asılmıştı. Muhtariyet bayrağı ise, Yunan bandırasına benzeyip Türkleri temsilen bir de kırmızı işaret bulunuyordu. Yerli Rumlardan otuz-kırk bin kişilik yeni bir ordu kurulacağı, Türklerin de geri hizmetlerde çalıştırılacağı açıklanırken, yeni idarenin masraflarının muhtariyet ilân edilen bölge ahalisinden karşılanacağı belirtiliyordu.¹⁰³

Muhtariyet ilânı ve törenler İzmir dışında başka şehir ve kasabalarda da yapıldı. Bu yerler arasında Bursa şehriyle, Biga, Ezine, Ayvacık ve Bayramiç gibi kazalar bulunuyordu. Yunan askerlerinin tehdidiyle ve baskı yapılarak gerçekleştirilen törenlerde olaylar çıkmıştı.¹⁰⁴ Biga kasabasında yapılan törende müslüman eşraf cebren katılmaya zorlandı. Yunan yetkili, Biga’da Rum mahallesindeki gazinoda gerçekleşen törende irad ettiği nutukta, verdiği destek dolayısıyla İngiltere Başbakanı Lloyd George’a teşekkür etmeyi de unutmadı. Diğer açıklamalarında mazinin günahlarından ve bunları unutmak lüzumundan bahsederek, yeni idarenin nimetini halka anlatmak için propaganda yapılması icap ettiğini belirtti. Gerçekle-

¹⁰² BOA, Dahiliye Nezareti İdâre-i Umumiye Belgeleri (DH.İ.UM), 20-32/14-7, lef 5/1.

¹⁰³ “Temmuzun otuzuncu Pazar günü İzmir’de kışla önünde toplanan Rum, Ermeni, Musevi ve sair ahâlî Hacı Hasan Paşa ile Müftü Hulusi ve hembâları muvâcehesinde Stergiadis tarafından İzmir ve havâli-yi meşgulenin Yunan mandası altında muhtâriyyet idâresi iâde edilmiştir” (*Anadolu’da Yenigün*, “İzmir’de muhtâriyyet komedyasının tafsîlâtı”, 10 Ağustos 1922; *Hâkimiyet-i millîyye*, “Sevgili İzmir’imizde muhtâriyyet i’lânı tafsîlâtı”, 10 Ağustos 1922).

¹⁰⁴ BOA, DH.İ.UM, 20-32/14-11, lef 1/1.

şen bu törenle dünya kamuoyuna Biga halkı bizi istiyor mesajı verilmek isteniyordu.¹⁰⁵

Bursa şehrinde 30 Temmuz 1922'de Belediye binası önünde muhtariyet beyânnâmesi açıklanarak, ertesi gün muhtariyet lehinde miting yapılması istenmişti. Bir gün sonra gerçekleşen mitinge Rumlar, Ermeniler ve az sayıda müslüman katıldı. Mitinge katılan müslümanlar arasında Vilâyet Evkâf Müdür Vekili İsmail Hakkı, Vilâyet Matbaa Müdürü Enver, Polis Müdür Vekili Kâzım Efendiler ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası'ndan bazı kişiler bulunuyordu. Miting, muhtariyet idaresi beyannamesinin Dava Vekili Haralambo tarafından okunmasıyla başladı. Söz alıp konuşmak isteyen Evkâf Müdür Vekili İsmail Hakkı Efendi, ilginç bir konuşma yapmış, Osmanlı yönetimine hakaret etmiş, *(bir tehevür-i mecnûnâne içinde idâre-i Osmanîyye'yi elfâz-ı galîze isti'mâliyle)* hızını alamayarak "Türkler Kahrolsun" diye bağırmişti. Ardından da "Yunan idâresini tebcil ve teşekkürlerinin krala iblâgını" teklif etti. İsmail Hakkı Bey'in konuşmasından pek memnun olan miting meydanındaki kalabalık, Türkler aleyhine, muhtariyet lehine slogan attı (...*oradaki miting erkân-ı ma'lûmesi tarafından alkışlarla telâkki olunarak "Kahrolsun Türkler", "Yaşasın Muhtariyet", "Yaşasın Konstantin" âvâzları yükselmiş olduğu...*). İsmail Hakkı Efendi'den sonra söz alan İnkılâb gazetesi sahibi ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası üyelerinden Cemal Kadri Bey de miting alanında muhtariyet lehinde bir konuşma yaptı.¹⁰⁶

2 Ağustos 1922'de muhtariyet ilânı töreni için Ezine kasabasında Yunan askerlerinin baskısıyla halkın işyerleri kapatıldı ve kasaba meydanında toplanmaları sağlandı. Önceden hazırlanan bir beyânnâme, Rum tüccarlardan Petro ve Nikoladi tarafından halka okundu. İzmir Yunan Komiserliği'ne gönderilmek üzere muhtariyet ilânından duyulan memnuniyeti ve teşekkürü ifade eden yazının imzalanması için Müslüman halka baskı yapıldı.¹⁰⁷ Aynı şekilde Biga, Bayramiç ve Ayvacık kazalarında Yunan askerlerinin baskı ve hakaretiyle muhtariyet ilânından memnuni-

¹⁰⁵ Cengiz Dönmez, "Yunan İdarî Muhtariyetinin İlanı Sebebiyle 13 Ağustos 1922'de Biga'da Yunanlılar Tarafından Düzenlenen Tören ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Sayı 4, Ekim 1997, s. 107-108.

¹⁰⁶ BOA, DH.İ.UM, 20-32/14-7, lef 5/2.

¹⁰⁷ Aynı belge.

yeti havi evrakın imzalanması için zor kullanıldı.¹⁰⁸ İzmir’de de muhtariyet ilânı dolayısıyla müslüman halk protestolarda bulunmak amacıyla mitingler tertip etmişse de bütün toplantılar silah zoruyla dağıtıldı ve bazı tutuklamalar gerçekleşti.¹⁰⁹

Yunanlılar, Balıkesir ve civarında müslüman memurların önemli bölümüne işten el çektirmişlerdi. Muhtariyet ilânından sonra yapılan açıklamada memur ailelerinin de Balıkesir’i terk etmeleri istendi ve bunun için 48 saat süre verildi. Ayrıca, Yunan yetkililer Bursa Vali Vekâleti’ne tayin ettikleri Aziz Nuri Bey¹¹⁰ ve Balıkesir Mutasarrıf Vekili olarak görevlendirdikleri Muhittin Beyi görüşmelerde bulunmak üzere İzmir’e davet ettiler.¹¹¹ Stergiadis, muhtariyet ilânından sonra müslümanlardan gelebilecek tepkileri en aza indirmek için hilâfet makamına duyduğu saygıyı mütemadiyen ifade edip, bu politikasını ön plana çıkarmaya çalışıyordu. Böylece, Yunan işgali başladığından beri her türlü zulümle karşılaşan müslüman halk kandırılmak isteniyordu. Yine elde edilen bazı kişilere muhtariyet lehine konuşmalar yaptırıldı. Bunlardan biri olan Hoca Asım Efendi, Balıkesir’de camiye topladığı müslümanlara Yunan idaresinin adaletinden ve medeniyetinden bahsetti.¹¹²

Yeni idareye bir destek de Kasaba¹¹³’dan geldi. Kasaba Belediye Reisi tarafından hazırlanan ve Stergiadis’e teşekkür edilen bir yazı, İzmir’de yayınlanan İslahat gazetesinin 13 Ağustos 1922 tarihli sayısında yayınlandı. Kasaba Belediye Reisi ve üyelerin imzaları bulunan belgede, Stergiadis’in beyânnâmesinden haberdar oldukları belirtiliyordu. Yine, İzmir’e geldiği andan itibaren bütün halk ve müslümanlara baba gibi ve şefkatli davranan Stergiadis’e teşekkür edilerek, yeni idarenin memlekete hürriyet getirmesi temenni ediliyordu.¹¹⁴ Böylece, Yunanistan zamanın

¹⁰⁸ BOA, DH.İ.UM, 20-32/14-7, lef 3/2.

¹⁰⁹ *Peyâm-ı Sabah*, “İzmir Türkleri”, 9 Ağustos 1922.

¹¹⁰ 150’liklerdendir (E. Karaca, *a.g.e.*, s. 67).

¹¹¹ *Tevhîd-i Efkâr*, “Nihâyet ma’hûd muhtâriyyeti i’lân edebildiler!”, 1 Ağustos 1922.

¹¹² *İleri*, “Stergiadis’in beyânnâmesi”, 11 Ağustos 1922.

¹¹³ Bugün Manisa’nın Turgutlu ilçesi (Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Ankara 2006, s. 295).

¹¹⁴ “Asya-yı Garbî’nin muhtâriyyet idâresi hakkında Yunan hükûmetince müttehiz kararıyla İzmir Fevkâlade Komiser-i âlisi Mösyö Stergiadis hazretlerinin beyânnâmesine muttali olduk. İzmir’e me’mûren şerefbağş oldukları dakikadan şimdiye

lehine işleyeceğini ve bazı Türkleri kullanarak yaptığı büyük propagandadan sonuç alacağını ümit ederek Batı Anadolu'da yeni bir devlet kurma konusunda cüretkâr bir adım atmıştı.

Muhtariyet İlanına Gösterilen Tepkiler

Türkiye'deki Tepkiler:

1922 yılı Temmuz ayının sonunda Batı Anadolu'da muhtariyet ilân edileceği söylentilerinin artması Ankara'da da dikkatle izlenmişti. Ankara'ya ulaşan haberler Yunanistan'ın ilhak gerçekleştirebileceği veya muhtar bir idare oluşturacağı şeklindeydi. Bir ara bu meselenin Fransa ve İtalya'dan sorulması düşünülmüşse de, daha sonra İcra Vekilleri Heyeti'nin 30 Temmuz 1922 tarihli kararnameyle buna gerek görülmedi.¹¹⁵ TBMM'nin bu kararı aldığı gün ise İzmir'de Yunan yetkililer tarafından muhtariyet ilân edildi.

Batı Anadolu'da yeni bir idarenin ilân edilmesi TBMM'de tepkiyle karşılandı. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Garb cephesinde bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 31 Temmuz 1922 tarihli telgrafta, Yunanlıların hem İstanbul'u işgal teşebbüsü ve hem de son gelişme üzerine alınacak siyasî ve askerî önlemlerin ne olduğunun bildirilmesini talep etmek-

---

kadar umûm ahâlî ve müslümanlara pederâne ve müşfikâne lûtf ve inâyetlerini ibzâl buyuran müşarünileyh hazretlerine teşekkürât-ı amikamızı takdîm ve yeni şekl-i idârenin memleket hakkında hürriyetbahş olmasını ve komiser-i âli hazretlerine ahâlî nâmına ta'zîmât ve tekrîmâtın arzı..." (Z. Arıkan, *a.g.e.*, s. 153).

¹¹⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon kodu: 030.18.1.1., Yer no: 5.22.15., "Karârname. Yunanlıların Küçükasya'yı ilhâk veyâhûd orada bir idâre-i muhtâre teşkil edecekleri hakkında şâyi' olan havâdisden bahisle bu mes'elenin Hâmid Bey'in teklif eylediği vechile Fransa ve İtalya hükûmetlerinden istifsârda bulunulması husûsunun tezekkürüyle bir karâra rabtı hakkında Hâriciyye Vekâletinden mevrûd 29 Temmuz 338 târih ve Umûr-ı Siyâsiyye Müdüriyyeti 915 numaralı tezkere İcrâ Vekilleri Hey'etinin 30 Temmuz 338 târihindeki ictimânda kırâat olunarak bu husûsda devletlerden şimdilik resmî istîzâha lüzûm görülmediği tezekkür ve takarrür etmiştir, 30 Temmuz 338. Hâriciyye Vekili, Dâhiliyye Vekâleti Vekili, Adliyye Vekâleti Vekili, Müdâfaa-i Milliyye Vekâleti Vekili, Şer'iyye Vekili, Türkiye Büyük Millet Meclisi İcrâ Vekilleri Hey'eti Reisi, Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Vekâleti Vekili, Sıhhiyye ve Muâvenet-i İctimâiyye Vekâleti Vekili, İktisâd Vekili, Nâfia Vekâleti Vekili, Maârif Vekili, Mâliyye Vekili, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Nâmına Reîs-i sâni.

teydi.¹¹⁶ Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'e aynı gün gönderdiği cevabî telgrafta, Yunanlıların İstanbul'u işgal teşebbüsü ve işgal altında bulundurdıkları yerlerde muhtariyet ilân etmeleri karşısında alınacak siyasî önlemin bunun İngiliz teşvik ve tasvibiyle yapıldığının ima edildiği protestodan ibaret olduğunu, askerî önlemlerin ise Ankara'ya geldiğinde şifahî olarak iletileceğini ifade etmekteydi.¹¹⁷

Türk basınında Batı Anadolu'da muhtariyetin ilânı çoğunlukla sert şekilde eleştirilirken¹¹⁸ bazı farklı değerlendirmeler de yapılıyordu. Peyâm-ı Sabah gazetesinin başyazarı olan ve aynı zamanda Ankara Hükümeti'nin muhalifi Ali Kemal, 2 Ağustos 1922 tarihli yazısında muhtariyet konusunu ele aldı. Ali Kemal, muhtariyetin sadece eski zamanlarda İyonya denilen İzmir ve havalisinde değil, bütün Batı Anadolu'da ilân edildiğini belirterek gelinen noktanın Ankara'nın siyasetsizliği ve maharetsizliği yüzünden olduğunu iddia ediyordu. İlân edilen muhtariyetin ise aslında ilhaktan farksız olduğu, çünkü Yunanistan'ın hükmü ve nüfuzunun söz konusu olduğu vurgulanarak, geçmiş dönemlerde Doğu Rumeli ve Girit'te daha hafif muhtariyetler söz konusuyken acı neticelerin malum olduğu hatırlatılıyordu. Ali Kemal'e göre, gelinen sonuç Ankara Hükümeti'nin harb siyasetinin iflasıydı. Yunanlıları denize dökmek fikri gerçekleşmemişti.¹¹⁹ İstanbul Hükümeti de, İtilâf devletlerinin İstanbul'daki temsilcilerine 2 Ağustos 1922'de muhtariyeti protesto eden bir nota verdi.

¹¹⁶ BCA, Fon kodu: 030.10, Yer no: 204.392.16, lef 3.

¹¹⁷ "İcrâ Vekilleri Hey'eti Reisi Hüseyin Rauf Beyefendiye, Yunanlıların gerek İstanbul'un işgali teşebbüslerine ve gerek memâlik-i meşgulede muhtâriyyet i'lân ettikleri hakkında bugün alınan haberlere karşı yapılacak tedâbir-i siyâsî bunun İngiliz teşvik ve tasvibiyle yapılmasını imâ' ederek protesto edilmesinden ibârettir. Bundan başka bir tedbir vârid-i hâtırım değildir. Tedâbir-i askeriyye gelince bunu bayram münâsebetiyle Ankara'ya muvâsalatımda şifâhen arz ederim efendim. Başkumandan Mustafa Kemâl" (BCA, Fon kodu: 030.10, Yer no: 204.392.16, lef 2).

¹¹⁸ *Tevhîd-i Efkar*, "Nihâyet ma'hûd muhtâriyyeti i'lân edebildiler!", 1 Ağustos 1922; *Akşam*, "Muhtâriyyet blöfü", 3 Ağustos 1922; *Vakit*, Yunanistan'ın muhtâriyyet kararî", 3 Ağustos 1922.

¹¹⁹ "...velev i'tirâf etmek bize ağır gelse de bugün bir hakikattir ki (Ankaranın) harb ve darb siyâseti iflâs etti. Yunanlıları İzmir'den denize dökmek tasavvuru tahakkuk etmedi" (*Peyâm-ı Sabah*, "Muhtâriyyet i'lânı", 2 Ağustos 1922). Gazeteci Ali Kemal, yaklaşık bir ay sonra Yunanlıların savaşı kaybetmeleri üzerine, 9 Eylül 1922 tarihli yazısında zaferden dolayı ne kadar mutlu olduğunu ve sevdiğini anlattığı bir yazı kaleme almıştır (*Peyâm-ı Sabah*, "Türk'ün bayramı", 9 Eylül 1922).

Bu notada, muhtariyet ilânının fiilen ve hukuken hiçbir kıymeti olmadığı belirtiliyor ve protesto ediliyordu.¹²⁰

Ankara Hükümeti bir süre bekledikten sonra 9 Ağustos 1922'de muhtariyet ilânını protesto etti. Ankara Hükümeti'nin İstanbul'daki temsilcisi Hamid Bey, İtilâf devletleri temsilcilerini ziyaret ederek, işgal altındaki bölgelerde Yunanlılar tarafından ilân edilen muhtariyeti protesto eden bir nota sundu.¹²¹ Nota'da, Yunan hükümeti tarafından Anadolu'da işgal edilen bölgede muhtariyet ilânından dolayı Fransa, Büyük Britanya ve İtalya hükümetlerinin dikkati çekiliyordu. Muhtariyet ilânının hiçbir hukukî anlamının olmadığı vurgulanıyor, Yunanlıların muhtariyet ilân ettikleri bölgede Türkleri zorla askere alarak Türk ordusuna karşı kullanma niyeti taşıdıkları ifade ediliyordu. Son olarak TBMM Hükümeti, uluslararası hukuka açıkça aykırı olan muhtariyet ilânı konusunda büyük devletleri göreve çağırıyor ve medenî milletlerin uyduğu kurallara göre hareket etmesi hususunda Yunanistan'a baskı yapılmasını ümit ettiğini belirtiyordu. Hamid Bey'in sunduğu protestonâme şöyleydi:¹²² “Ankara, 9 Ağustos 1922

Zırde vâziü'l-imzâ Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Hey'et-i Vekile Reîsi ve Hâriciyye Vekîli Anadolu havâlî-yi meşgulesinde Yunan hükümeti tarafından muhtâriyyet i'lânı keyfiyyetine Fransa, Büyük Britanya, ve İtalya hükümetlerinin nazar-ı dikkatini celb etmeyi vazîfe add eyler.

İstîlâya dûçâr olan bir memlekette müstevlî hükümet tarafından muhtâriyyet i'lânı keyfiyyetinin hiçbir kıymet-i hukukiyyeyi hâiz olamayacağı âşikârdır. Kaldı ki bu havâlîdeki ahâlî Türk oldukları için hiç kimenin mechûl olmadığı vechile, düvel-i muazzama tarafından bizzât müşâhade ve teslim edilen Yunan tazyîkinden hemen tahlîsini talep eylemektedirler.

¹²⁰ *Vakit*, “Muhtâriyyet hakkında Bâbîâlinin protestosu”, 3 Ağustos 1922; *Peyâm-ı Sabah*, 3 Ağustos 1922; *Tevhîd-i Efkâr*, “Bâbîâlinin muhtâriyyet hakkındaki protestosu”, 3 Ağustos 1922.

¹²¹ *Tevhîd-i Efkâr*, “Muhtâriyyet i'lânı”, 11 Ağustos 1922.

¹²² *İleri*, “Yunanlıların İzmir'de muhtâriyyet i'lân etmeleri”, 12 Ağustos 1922; *Tevhîd-i Efkâr*, “Anadolu'nun muhtâriyyet hakkındaki protestosu”, 12 Ağustos 1922; *Peyâm-ı Sabah*, “Ankara muhtâriyyeti protesto etti”, 12 Ağustos 1922.

Birçok delâilin şimdiden keşf ve tahmîn ettirdiği vechile, Yunanlılar muhtâriyyet i'lânından, bu havalideki müslümanları daha ziyâde tazâyık ve izrâr ve hattâ müstevlî tarafından kendi vatandaşları aleyhinde yapılan cidâle iştirâk ettirmek için mecbûrî hizmet-i askeriyeye tâbi' tutmak husûsunda istifâde etmek ârzûsundadırlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, hukuk-ı beyn-el-milelin en sarîh esâsâtına muhâlif bulunan gerek taht-ı işgaldeki Anadolu'da muhtâriyyet i'lânını, gerek Yunan hükûmetinin taarruzâtını en şedid sûrette protesto eder. Bundan başka hükûmet-i müşârün-ileyhâ, düvel-i muazzamanın Yunanlıları hukuk-ı düvel kavâidine ve mütemeddin milletlerce riâyet edilen usûllere tebaiyyete icbâr edilmesini ümîd eyler.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Hey'et-i Vekîle
Reîsi ve Hâriciyye Vekâleti Vekîli Hüseyin Rauf"

İtilâf Devletlerinin Tepkisi:

Muhtariyet'in¹²³ ilân edileceği dönemde İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Lindley, Yunanistan'ın desteğe ihtiyacı olduğunu anlatmak için İngiltere'ye gitmişti. Büyükelçi Lindley Başbakan Lloyd George'a yaptığı açıklamada, İngiltere'nin hem maddî hem de moral desteği vermemesi halinde Yunanistan'ın sonbaharda çökeceğini belirtti. Bunun üzerine Lloyd George, 4 Ağustos'ta Avam Kamarası'nda Yunanistan'ı destekleyen bir konuşma yaptı. Bu konuşma Yunanistan'da büyük memnuniyet ve heyecan meydana getirdi. Yunan İçişleri Bakanı Stratos ve Dışişleri Bakanı Baltacis, Atina'daki İngiliz Büyükelçiliği'ne teşekkür ziyaretine gittiler. Lloyd George'un konuşmasından çıkarılan özetler günlük emirle Yunan ordusuna dağıtıldı.¹²⁴

¹²³ İzmir'de Yunanlılarca düşünülen yeni idare ilândan önce ve sonra Türk yetkililer ve basını tarafından muhtariyet olarak tanımlanırken, yabancı yetkililerin değerlendirmelerinde "*İyonya Devleti*" (*Ionian State*) olarak ifade edilmiştir. Yani Batı Anadolu'daki gelişmeler yurt dışında yeni bir devlet, bir Helen devleti olarak algılanıyordu (Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk [1919-1938]*, Ankara 1984, IV, 330).

¹²⁴ M. L. Smith, *a.g.e.*, s. 401-402. Ayrıca, Lloyd George'a minnettarlığını ifade etmek isteyen Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanlığı 13 Ağustos 1922'de İzmir'de "Şükran Mitingi" düzenledi. Lloyd George'un resimleri taşınarak, İngiliz Konsolosluğu'nun önüne gelindi ve burada "Yaşasın İngiltere" ve "Yaşasın Lloyd George" diye bağırılarak, nümayiş yapıldı (Z. Arıkan, *a.g.e.*, s. 141).

Fransa ise muhtariyet ilânına ilk andan itibaren tepki göstermişti. Nitekim, Atina'ya müşterek bir protestonâme takdim edilmesini İngiltere ve İtalya'ya teklif etti.¹²⁵ 5 Ağustos 1922 tarihli istihbarat raporlarına göre, siyasî çevreler Fransa'nın muhtariyete oldukça soğuk baktığını ve muhtariyetin birlikte protesto edilmesi için İngiltere'ye başvurduğunu, İngiltere'nin ise ilk anda protesto konusuna mesafeli yaklaştığını belirtiyorlardı.¹²⁶ İngiltere, İzmir muhtariyetinin protesto edilmesi konusundaki teklifi dışişlerinde görüştüktan sonra cevap vermeyi uygun buluyordu.¹²⁷ Anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde İngiltere zaman kazanmaya çalışıyordu. Zira, TBMM Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'nce hazırlanan 9 Ağustos 1922 tarihli bir rapora göre İngiltere'nin Atina Maslahatgüzârı, Trakya'nın İngiltere himayesine bırakılması halinde İzmir muhtariyetini bazı şartlar dâhilinde tanıyabileceklerini Yunan hükümetine bildirmişti.¹²⁸ Bununla beraber, İngiltere bir süre sonra Fransa ve İtalya ile birlikte hareket etmeye karar verdi. İtalya, Fransa ve İngiltere'nin Atina büyükelçileri, Baltacıs'e müşterek bir nota vererek Anadolu'da yeni bir siyasî ve idarî usule, İyonya istiklâline karşı olduklarını açıkladılar. Bu devletler, Anadolu'nun müstakil tarzda idaresinin ancak barış antlaşmasının belirleyeceği çerçeveye mümkün olduğu kanaatindeydi. Yunan hükümeti ise bu notaya cevap verip vermemeyi durum değerlendirmesinden sonraya bıraktı.¹²⁹

İtilâf devletlerinin İzmir'deki konsolosları da muhtariyete karşı olduklarını ifade eden notayı Stergiadis'e verdiler. Stergiadis ise, bir taraftan çalışmalarını aralıksız sürdürmekteydi.¹³⁰ İzmir'deki Yunan yetkililer

¹²⁵ *Vakit*, "İzmir'in muhtâriyyet i'lânını protesto", 4 Ağustos 1922; *Peyâm-ı Sabah*, "İzmir'de i'lân edilen muhtâriyyet", 4 Ağustos 1922.

¹²⁶ "İzmir muhtâriyyetinin Fransa tarafından bilâ kayd ü şart adem-i kabûlü ve bu muhtâriyyetin müştereken protesto edilmesi husûsunda müttefikine vaki teklîfâtı İngiliz mahâfilinde pek de hüsn-i te'sîr uyandırmadığı mümessil-i siyâsîlikte söylenilmekte imiş" (TİTE, K47G103B103).

¹²⁷ TİTE, K47G103B103-2.

¹²⁸ *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*, Ankara 1994, s. 68-69.

¹²⁹ *İleri*, "Ma'hûd muhtâriyyetin ke-en-lem-yekün olduğu", 18 Ağustos 1922.

¹³⁰ Stergiadis, İzmir'e geldiği andan itibaren Batı Anadolu'nun Yunanistan'a katılması veya yeni bir yönetimin altyapısının oluşması için faaliyet yürüttü. Bu çerçevede İzmir'de İyonya üniversitesinin kurulması kararlaştırıldı. Yapılan değerlendirmelerden sonra 1920 yılı Aralık ayında Stergiadis tarafından üniversitenin kuruluş kararı

muhtariyet teşkilâtının on beş güne kadar tanzim edileceğini ve ondan sonra tatbik safhasına gelineceğini umuyorlardı.¹³¹ Yunanistan hükümeti bir süre gelişmeleri izledikten sonra muhtariyete dair İtilâf devletlerinin verdiği müşterek notaya cevap verilmemesini kararlaştırdı¹³² ve Yunan İçişleri Bakanı Stratos, birkaç gün sonra yaptığı açıklamada, hükümet olarak müşterek notaya cevap vermeyeceklerini açıkladı.¹³³ Muhtariyet ilân olunan bölgede teşkilâtlanma için ilk emirnâmelerin 23 Ağustos itibarıyla Stergiadis tarafından neşr edileceği ve tatbikatına hemen başlanılacağı belirtiliyordu.¹³⁴ Stergiadis hemen emirnâmeleri neşretmeye başlarken, uygulamaları görmek üzere yakında muhtariyet bölgesini kapsayan bir geziye çıkacağı açıklandı.¹³⁵ Kısacası, Yunanistan tepkilere sessiz kalmış ve muhtariyet adımının bir süre sonra bütün ülkelerce kabul edileceği ümidiyle kendi politikasını devam ettirmiştir.

Büyük Taarruz ve Muhtariyet'in Sonu

Sakarya Savaşı'ndan sonra Türk ordusu hazırlıklarına uzun süre devam etti. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 1922 yılı Haziran ayında Kocaeli Grubu'na¹³⁶ ait birlikleri denetlemek için Sakarya ve İzmit bölgesine yapacağı geziye çıkmadan önce Büyük Taarruz kararını verdi. Gezi için Ankara'dan ayrılan Mustafa Kemal Paşa, Millî Müdafaa Vekili Kazım Paşa ve cepheden gelen İsmet Paşa ile görüştü ve Büyük Taarruz'un Ağustos sonlarında yapılması kararlaştırıldı. 28-29 Temmuz gecesi Batı Cephesi Karargâhı'nın bulunduğu Akşehir'de futbol maçı seyretmek bahanesiyle çağrılan ordu komutanlarıyla yapılan görüşmede taarruz ile ilgili

---

açıklandı. Üniversitenin açılış tarihi olarak Ekim 1922 düşünülüyordu. Fakat, Yunanistan'ın Küçükasya felâketi dolayısıyla İyonya üniversitesi eğitime başlayamadı (Maria Georgiadou, "Doğu'daki Yunan Uygarlaştırma Misyonunun Smyrna [İzmir] Örneği 2", çev. Alper T. Çırakoğlu, *Toplumsal Tarih*, Sayı 143, Kasım 2005). İyonya üniversitesi 1922-1923 Öğretim yılında faaliyete başlamayı planlıyordu (E. Berber, *a.g.e.*, s. 450).

¹³¹ *İleri*, "Ma'hûd muhtâriyyetin red edilmesi üzerine", 19 Ağustos 1922.

¹³² *Akşam*, "Muhtâriyyet hakkında", 21 Ağustos 1922.

¹³³ *İleri*, "Ma'hûd muhtâriyyet", 25 Ağustos 1922.

¹³⁴ *İleri*, "Ma'hûd muhtâriyyetin tatbikine çalışıyorlar", 23 Ağustos 1922.

¹³⁵ *İleri*, "Ma'hûd muhtâriyyet", 24 Ağustos 1922.

¹³⁶ 1921 yılı Ocak ayında Karargâhı Geyve'de olmak üzere bağımsız Tümen yetkisinde Kocaeli Kumandanlığı kurulmuştu (Z. Sarıhan, *a.g.e.*, III, 376).

düşünceler değerlendirildi. 6 Ağustos 1922'de Batı Cephesi Komutanlığı, ordulara gönderdiği emirle taarruz için son hazırlıkların yapılması talimatını verdi. Yunan işgal bölgesinde ilân edilen muhtariyet idaresi yeni bir tartışma ortamı yaratmışken, Türk ordusunun hazırlıkları son aşamaya gelmek üzereydi. Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Fevzi Paşa, 13 Ağustos'ta Ankara'dan cepheye hareket etti. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa da 20 Ağustos 1922'de Ankara'dan gizlice ayrılarak Akşehir'e gitti.¹³⁷ 26 Ağustos 1922'de başlayan Türk ordusunun taarruzu kısa sürede gelişme gösterdi. 30 Ağustos 1922'deki Başkomutanlık Meydan Savaşı ile savaşın neticesi belli olmuştu. Bir başka önemli başarı ise harekâtın süratli bir şekilde seyretmesiydi.

Bir tarafta Anadolu'nun kaderini belirleyen bir savaş cereyan ederken, aynı günlerde Yunanistan, muhtariyet idaresiyle ilgili değerlendirmeler yapmaya devam ediyordu. Buna göre, muhtariyetle ilgili kararların ikinci kısmının ertelenmesine karar verilmişti. İkinci kısım parlamento¹³⁸ toplanması için yapılacak seçimlerle ilgiliydi.¹³⁹ Muhtemelen Yunanistan bu adımı atmakla, uzlaşmacı bir tavır takındığını ve yeni görüşmelere hazır olduğunu göstermek istemekteydi. Londra ve Atina, 31 Ağustos'a kadar savaştaki gerçek durum hakkında bilgi alamadılar. Batı Anadolu'da yaşanan savaş ve süreç, Yunan ve İngiliz yetkililerince anlaşılamadı. Öyle ki, 31 Ağustos sabahı, Atina'da "durumun sakin olduğu" ifade edilirken, gerçekler ancak akşam saatlerinde tam anlamıyla ortaya çıkmaya başlamış ve Anadolu'da yaşananların "felâket" olduğu değerlendirilmişti. Türk ordusunun ilerlemesine karşı dağılan ve gerileyen Yunan ordusu bir savunma hattı oluşturmayı başaramamıştı.¹⁴⁰

Yunan ordusunun Afyon'daki mağlubiyeti İzmir'de duyulduğunda Rum çevrelerinde büyük bir telâş başladı. Muhtariyet idaresinin hararetli

¹³⁷ Mustafa Kemal Paşa gizlice cepheye giderken, özellikle İngiliz istihbaratını atlatılabilmek için Mustafa Kemal Paşa'nın yakında Çankaya'da çay partisi düzenleyeceği haberleri gazetelerde yayınlatılmıştır (*Hâkimiyet-i millîye*, "Çay ziyâfeti", 20 Ağustos 1922).

¹³⁸ Stergiadis'in muhtariyet ilânı beyânâmesinde bazı önlemlerin aşamalı olarak yürürlüğe gireceği belirtilmişti. Demek ki parlamento toplanması konusu orta vadeli düşünülen gelişmelerdendi (BOA, BEO, nr. 353840).

¹³⁹ *Vakit*, "Muhtâriyyet oyunu", 29 Ağustos 1922.

¹⁴⁰ B. Şimşir, *a.g.e.*, s. 340.

savunucusu İzmir Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa, etrafında toplanan kalabalığa hitaben yaptığı konuşmada Yunan askerleriyle yan yana savaşabilmek için gönüllü toplanmasına başladığını söyleyerek, ancak bu suretle Yunan medeniyetinin getirdiği hürriyet ve muhtariyet idaresinin muhafazasının mümkün olabileceğini ifade etti.¹⁴¹ Bu arada Yüksek Komiser Stergiadis de artık İzmir’de kontrolü sağlayamadığını açıklamaktaydı.¹⁴² Yunanistan, 2 Eylül’de İngiltere’ye müracaat ederek Anadolu’dan çekilmeye karar verdiğini açıklıyor¹⁴³ ve mütareke için İngiltere’nin acilen yardımını istiyordu.¹⁴⁴ Bununla beraber, Yunanistan’ın artık çok geç olan karar ve girişimleri bir netice temin etmedi.

İzmir’de Yunan işgalinin başladığı andan itibaren Yüksek Komiser Stergiadis’le uyum içinde çalışan İzmir Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa, Türk kuvvetlerinin durdurulamayacağını ve kısa süre içinde İzmir’e gireceklerini anlayınca 6 Eylül 1922’de bir vapurla Midilli adasına kaçtı.¹⁴⁵ 7 Eylül 1922’de İzmir Başpiskoposu Hrisostomos, Venizelos’a gönderdiği yazıda, Küçükasya’daki Helenizm için artık yapacak bir şey kalmadığını ve kaybettiklerini bildirmekteydi.¹⁴⁶ Aynı gün, Stergiadis, İzmir limanında bulunan bir İngiliz Savaş gemisine sığındı ve bütün Yunan memurları da İzmir’i terk ettiler.¹⁴⁷ Stergiadis’in yetki bölgesinden ayrılmasıyla Küçükasya’daki Yunan idaresi de sona ermişti. Stergiadis, bir daha ne Yunan, ne de Türk topraklarına ayak basamadı. İstanbul üzerinden Romanya’ya ve oradan da ölünceye kadar yaşayacağı Fransa’ya gitti.¹⁴⁸

¹⁴¹ İleri, “İzmir’deki ma’hûd Hacı Hasan Paşa”, 3 Eylül 1922.

¹⁴² G. Jaeschke, *a.g.e.*, s. 191.

¹⁴³ *Peyâm-ı Sabah*, 5 Eylül 1922.

¹⁴⁴ *Peyâm-ı Sabah*, 6 Eylül 1922.

¹⁴⁵ Erkan Serçe, *Tanzimattan Cumhuriyet’e İzmir’de Belediye (1868-1945)*, İzmir 1998, s. 164.

¹⁴⁶ A. Sofuoğlu, *a.g.m.*, s. 878-879.

¹⁴⁷ Z. Sarıhan, *a.g.e.*, IV, 640.

¹⁴⁸ M. L. Smith, *a.g.e.*, s. 430-431. Stergiadis, Yunanistan’a gitmemekte haklıydı. Yunanistan’da büyük karışıklıklar vardı ve felâketin sorumluları olarak günah keçileri aranmaktaydı. Nitekim, Albay Gonatas ve Albay Plastiras’ın organize ettiği bir ihtilâl başarıya ulaştı. Yapılan yargulamalar neticesinde siyasetçilerden Gunaris, Stratos, Protopapadakis, Baltacis, Teotokis ve General Hacıanesti idam edilirken, General Stratigos ile Amiral Gudas ömür boyu hapse mahkûm edildi (M. Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 139-141).

Sonuçta, Türk orduları 9 Eylül 1922'de İzmir'e girdiler. İzmir ve Batı Anadolu'nun kurtuluşu İstanbul'da da büyük sevinç gösterileriyle karşılandı. Kutlamalara katılanlar arasında bütün siyasetini Ankara Hükümeti'ne karşı tavır almaya ve muhalif olmaya odaklayan Hürriyet ve İtilâf Fırkası da bulunmaktaydı. Fırka merkezine Türk bayrakları çekilmişti.¹⁴⁹ 17 Eylül 1922'de Anadolu'daki son Yunan askerleri Bandırma'dan gemilere binerek Anadolu'yu terk ettiler.¹⁵⁰ Böylece, Yunanistan'ın kendi himayesinde Batı Anadolu'da yaratmak istediği devlet hayata geçemedi ve tarihe mal oldu.

Sonuç

Yunanistan 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmiş ve kısa sürede işgal sahasını genişletmişti. Bu strateji 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr antlaşmasının öncesinde ve sonrasında da devam etti. Buradaki amaç, Ankara Hükümeti'ne bu antlaşmayı kabul ettirebilmektir. Fakat 1921 yılı Ocak ve Mart aylarında cereyan eden İnönü savaşları Türk ordusunun başarısıyla sonuçlanırken, İtilâf devletleri de Yunanistan'ın askerî durumu hakkında kuşkuya düştüler. Türk ordusunun elde ettiği başarılar ve Yunanistan'ın işgallerinin ilhak ve bir oldubittiyle neticelenmesinin kolay olmadığı ortaya çıkınca İtilâf devletleri yeni çözüm arayışları içine girdiler.

İtilâf devletleri ve bilhassa İngiltere 1921 yılı Haziran ayından itibaren yaptıkları değerlendirmelerde, İzmir bölgesine muhtariyet verilmesi ve Anadolu'nun Yunanistan tarafından tahliyesi gibi konuları gündeme getirdiler. Yunanistan'ın Sakarya savaşındaki başarısızlığından sonra İngiltere ve Fransa ile yaptığı diplomatik temaslarda Batı Anadolu'da muhtariyet idaresi oluşturulması düşüncesi giderek ağırlık kazanmaya başlarken, Yunanistan siyasî çevrelerinde ve yerli Rumlar arasında taraftar topladı. Yunanistan, özellikle 1922 başından itibaren Batı Anadolu'da kendi himayesinde muhtar bir devlet kurma fikrini siyasetinin temel unsuru haline getirdi. Yunanistan'ın bu konuda İngiltere'den bir şekilde destek aldığını belirtmek gerekmektedir. 1922 ilkbaharında İtilâf devletlerinin mütareke çabaları ve teklifleri ortaya çıkan yeni süreçte Yunanistan'a zaman kazandırmak amacını gütmekteydi.

¹⁴⁹ G. Jaeschke, *a.g.e.*, s. 192.

¹⁵⁰ S. Selek, *a.g.e.*, II, 734.

Yunanistan'da, muhtariyet ilânıyla ilgili karar alındıktan sonra bunun açıklanması ve gerekli düzenlemelerin yapılması görevi İzmir'deki Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis'e verildi. 30 Temmuz 1922'de İzmir'de ilân edilen muhtariyet, TBMM Hükümeti, İstanbul Hükümeti ve bir süre sonra İtilâf devletleri tarafından protesto edildi. Sevr antlaşmasıyla Yunan idaresine bırakılan bölge, İzmir vilâyeti ve civardaki bazı kasabalardan oluşmaktaydı. İlân edilen muhtariyetin ise kapsadığı topraklar açıkça ifade edilmemişti. Fakat yapılan açıklamalardan Yunan işgali altındaki coğrafyanın yeni idare içinde yer aldığı anlaşılıyordu. Yani, Yunanistan'ın yeni teşebbüsü olan muhtariyet idaresi çok daha geniş bir coğrafya anlamına geliyordu ve Sevr Antlaşmasının önüne geçmişti.

Yunanistan, 40 gün süren muhtariyet idaresiyle Anadolu'daki Rumları oyalamak istemişti. Ayrıca, muhtariyet ilânı İtilâf devletlerinin anlayışla karşılayabileceği bir son çare olarak düşünülmüştü. Fakat Yunanistan'ın beklentisinin aksine bir süre sonra İtilâf devletlerinden destek gelmedi. Yunanistan yine de tepkilere aldırılmadan muhtariyet kararının arkasında durdu ve Batı Anadolu'da yeni idareyi gerçekleştirmek için elinden geleni yaptı. Bununla beraber, Türk ordusunun gösterdiği başarı ve elde edilen zafer bu planı engelledi. Yunanistan'ın Bizans'ı ihya etmek ve *Megali İdea*'yı gerçekleştirmek için 1919'da çıktığı Küçükasya seferi 1921 yılı sonbaharında Küçükasya macerası olmuştu. 1922 yılı Eylül ayında ise Yunanistan için Küçükasya felâketine (*Mikrasiatiki Katastrofi*) dönüştü.

“THE LAST ATTEMPT OF GREECE DURING THE NATIONAL STRUGGLE:
DECLARATION OF AUTONOMY IN WEST ANATOLIA”

Abstract

Starting with the occupation of İzmir and spreading out of Anatolia during the National Struggle by Greece came to an end with the war of Sakarya. So the allies and Greece looked for a new solution. Greek politicians thought about establishing a new state in West Anatolia. After the preparations the new state declared in İzmir in 1922. Nevertheless this attempt didn't occur because of the Great Attack (Büyük Taarruz) of the Turkish Army. The last political assault of Greece concluded with failure.

Keywords

National Struggle, Autonomy, İzmir, Greece, West Anatolia